

ELLENPONTOK

2.

1982

Az ELLENPONTOK szemizdat folyóirat. Megjelenése alkalomszerű. Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottságnak - s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának - ismertetése. Szerzőink nevét nyilvánvaló okokból nem közölhetjük, kivéve ha külföldön már névvel megjelent szövegek újraközléséről van szó. Kérjük olvasóink támogatását e próbálkozásunkban; *kérjük, olvassák, és másokkal is olvassassák el e folyóirat számait.*

(Ara-Kovács Attila)

TARTALOM

A HÁROM NEMZEDÉK	4
HARASZTI MIKLÓS: Kádár kísértete esetleg ráerőszakolja magát Jaruzelszkire ...	7
DOKUMENTUMOK	
A 62-ek levele	10
Jegyzetek, bibliográfia	18
PAUL GOMA: Levél Pavel Kohoutnak és Barátainak	20
Adalékok a kételkedéshez. Vélemények a 62-ek leveléről	21
A CENZÚRÁN INNEN	
Újabb fejlemények a magyar-román államközi kapcsolatokban	30
PAUL GOMA: Téli napló 1977	32

A HÁROM NEMZEDÉK

Ha egy társadalomban valaki ellenzékinak tudja vagy nevezi magát, azt mindenekelőtt hitvallásának határozott kinyilvánítása jellemzi talán. A gondolatrendszer és a kifejezőmód sajátos választékossága, amely minden esetben a létező társadalmi adottság kritikai fonákjához közelít: minél inkább kritikai, annál inkább egyetemes, és minél fonákabb, annál inkább gyakorlatian egyedi... A legtöbb problémát e kettő egyeztetése jelenti, hisz az ellenzéki mozgalmak létezését egyként kell argumentálják kitekintésük értelmessége és önismeretük gyakorlatiassága.

A feladat nehézsége természetesen a jó szándék baklövéséivé tett nem egy próbálkozást, s e próbálkozások folyamán nem egy ellenzéki irányzat lett az öt ellenző konok valóság eminens kisiskolásává. S különösen akkor, ha a tételezett vagy már a reálisan gyakorolt hatalom nyomós érveivel követelt „szemet szemért” - ill. modernebbül fogalmazva: kötötte meg szövetségeit a „kölcsonös segítségnyújtás” jegyében.

1945 után, a hatalmukat napról napra gyarapító kommunisták sem egyszerűen a rájuk ferdén néző szemeket nyomkodták ki. Sokkal inkább úgy tettek kezdetben, mintha ők maguk is ferdén néznének mindent és mindenkit, s ebben az egyetemes és apokaliptikus gyanakvásban szólítottak szövetségbe mindenkit - természetesen mindenekelőtt azokat, akik épp rájuk néztek ferde szemmel. Megteremtődött így a gyanakvás újfajta koalíciója, amely gyűlölet-tevéseiben nem annyira tárgyát, mint inkább élményét kereste. Semmiben sem különbözött ez Mussolini „Vivere pericolosamente”-jétől, csak hogy a veszélyességet a kommunisták itt sajátosan és lényegretörően a gyűlöltre szűkítették.

Társadalom-lélektani valóját tekintve a kommunista rezsim már ezekben az években megalapozódott, s egyben létrehozta azt az apparátust is, amely jó lélekbúvári érzéssel képes volt a háborútól még meglehetősen alélt és rémképektől gyötört társadalmi többség lelkiismeretébe belopni azokat a bűnöket, amelyeket hatalmi „lelkészei” révén az eljövendő kommunista rendszer épp ellenük fog majd elkövetni.

A mit sem sejtő áldozatok, saját feláldoztatásuk mélyülő büntudatával: képletszerűen ezt jelentik az 1945-1950-es évek. És egyben a mérleg egyik serpenyőjét. A másik serpenyőben a rendszer, ill. az eljövendő rendszer „lelkészei”, akiket nem annyira a szavazatok, mint kezdetben inkább a szavazatok vontak bűvkörükbe. Természetesen e tekintetben, lévén még a koalíciós idők liberalizmusa divatban, a különböző országok megőrizték a maguk „szigorú nemzeti karakterüket”. Magyarországon a jelszó: „ahány szavazócédula, annyi hamis szavazócédula”; Romániában - a balkáni tradíciókhoz híven - : „ahány szavazócédula, annyi lesipuskás”.

A félelem és a hazugság jegyében világra jött Kelet-Közép-Európa jelenkori történetének első markáns nemzedéke. Soha el nem évülő érdemük, hogy az általuk emelt félelem- és hazugsághegyek nem hullahegyeket szültek... , hanem több millió megfélemlített és meghazudtolt állampolgár-eget. *Hullahegyek* is előfordultak persze, de csak később...

Ez a nemzedék - s talán ez az egy dolog legyen némileg javára írva - nem egyszerűen szemlélte, hanem élte a történelmet. A történelem eme megélése azonban többségükben, mint megannyi javíthatatlan politikai dilettánsban, a történelem átalakításának-fölforgatásának izgalmává fokozódott. S e fokozódó izgalom racionalizmussá fokozta le az értelmesség érzékenységét, az erkölcsi rezignáltságot pedig egyértelmű céltudatossággá. E megnatikus közegben az értékek átértékelődtek; az egykori értelmiségiek a polgári jólét egykori palotáiban pofozták félholtra az embereket, majd később, traktorok zúgásának „ünnepélyes, lassú gyászzenéjénél” lőtték őket agyon mások, ugyanezen paloták pincéiben, ugyanezen volt-

értelmiségiék jóvoltából. A „munkások”-„parasztok” pedig betódultak a szerkesztőségekbe; támogatták őket: kispapok, akik nemcsak a breviáriumot, de a betűvetést is legott elvetették maguktól; egykori stréberek, akik hozzászórtak, hogy rajtacsípjék őket mindig valamin, s ezzel a mindig aktuális hatalom hajlandó legyen, zsaroló szándékkal, de tisztán látott céllal a legmocskosabb munkára beszervezni őket.

E nemzedék tagjai névtelenek. Ismerjük őket, de nevükkel éppúgy nem azonosak, mint a Nürnbergben felakasztott hóhérok azzal a hellyel, ahova maradványaikat elkaparták. Akiknek nevét ismerjük, azok már a második nemzedék tagjaiként élnek tudatunkban, s már nem disztिंगvált rémtettek, hanem a sok esetben kimagyarázható és magyarázott bűnrészesség vagy bűnös felelőtlenség elkövetői. Jellegzetesen nem emberi, hanem történelmi nemzedékváltás volt ez, a história folyamán oly sokszor váltott felelősségnek hamistudata és egyben ésszerűsége; ám azzal a mostani különbséggel, hogy e nemzedékváltásban minden eddigi történelmi kor szennye benne maradt, de azok erényei közül egy sem.

Az a szerecsenmosdatás, amellyel Gaál Gábort próbálják már évtizedek óta többen az európaibb érzékeknek megnyerni, nem más, mint lázas utóvédharc, taktikai manőver, amellyel e második nemzedék világi ténykedését le szeretnék választani az előző történelmi generáció nyilvánvaló bűneiről. Az ötvenes évek embere, már akkor is, megpróbált tiszta lappal indulni, s kiderült, hogy tiszta hamis lapot osztottak neki. Azok, akik Gaál Gáborral együtt és Gaál Gáborként elhitették magukkal, hogy demokraták, végül is a társadalmat próbálták megnyugtatni afelől, hogy ha a társadalom meg nem is változtatható egyik percről a másikra, azért az elkövetett bűnök szőnyeg alá söpörhetők egyik napról a másikra.

E mentalitás - és a második történelmi „alakító” nemzedéknek ez a legnagyobb bűne - elhitette, s megpróbálta (ha kellett börtönnel vagy internálással) elhitetni, hogy egy koncentrációs táboron belül is lehet szabad az ember; hogy egy művészetellenes világban lehet művészetet csinálni; hogy egy alapvetően embertelen társadalomban embernek maradni, a maga természetességében a legkönnyebb dolog. És mindezt megfordítva: ezeknek az embereknek a személyes bűne, hogy egy logikai bakugrással már bizonyítottnak is látták: egy koncentrációs tábor maga a rendszerezett szabadság, a rosszarcú társadalom maga a művészet, az emberellenesség pedig a humanizmus felső foka. Ők voltak azok, akik arctalan elsőgenerációsságukban megteremtették előérzetét és realitását az emberi lehetőségektől mentes társadalomnak, hogy aztán, mint „második generációsok” cinikusan odakiáltásák mindenkinek: most legyetek emberek!

Hogy közülük sokan a tömjénszagú párton kívül, alkalmasint a börtönben végezték? Ez csak a helyzet fintora, amely paródiává fokozta - ahogy Marx mondaná - történelmi valóságuk időben ezt megelőző tragikumát. A helyzet kis és meglehetősen l'art pour l'art elégtétele jöhetett világra ebből: az első nemzedék kultúrarombolóiból (mint amilyenek sajnos Gaál Gábor is bizonyult, no és persze kollégái, Révai, Rudas stb.) „egyszerű” hamis tanú és cinkostárs lett, míg néhányukat elérte a dolgok logikájának szelleme, s egy ellenük lázadó néppel (1956) vagy egy tőlük megszabadulni akaró, gaztetteit még mindig fokozni képes párttal találták szemben magukat.

A második nemzedékhez az ideológusok tartoznak; azok, akik államot és elvet szétválasztottak, hogy elkövetett bűneik paradicsomában új honfoglalást játszhassanak.

És feltűnik a harmadik történelmi nemzedék, azok, akik az ötvenes évek végén a túlélés tapasztalatával újfajta „technokráciát” alkottak. Mindent elsajátítottak az előző nemzedéktől, akik pedig közülük nemzedéket váltottak, magukkal hozták a tanulságokat. E vértetben persze gyakorlatilag a rendszer szeszélyes óhajait még mindig parancsnak tekintették, de

szubjektíve már a rendszer lét-parancsait sem tekintették a sajátjuknak. Kicsiben ez volt a szocializmus 50-es-60-as évekbeli új mechanizmusa. A mai Romániában a magyarság szolgálatban lévő bennfenteseinek túlnyomó része vagy e generációhoz tartozik, vagy annyira hasonult hozzájuk, hogy azoktól meg sem különböztethető. Mindig a legaktuálisabb jelen volt minden álmuk, s amikor beteljesedett (mert hát a jelen alaptermészete, hogy mindig beteljesül), rémálomnak nevezték el, és megélték belőle.

Volt és van e nemzedékközi összefüggéseknek néhány ide-oda ingázó utazó nagykövete. Élettörténeteiket majd megírják, s bizonyos perspektívából szemlélve talán szerepelni fog bennük az is, hogy "megmenteni" az erdélyi magyarságot *csak* itt és *csak* most: lehetetlen. Ha az erdélyi magyarság emberi módon akar megmaradni, akkor *nemcsak* a mai román rendszerrel kell szembeszegülni, hanem *minden* olyan rendszerrel, mint amilyen e mai román rendszer is. Az emberi szempontok nem ismerhetnek geopolitikát. A Szovjetunió közelsége aligha képes a lelkiismeretet - akármilyen racionális indokok alapján is, de - távol tartani. Ám ezek a bennfentesek olyan kivételes emberek, akiktől e tény már nagyon sokszor távol tartotta a lelkiismeretet. Már a kezdetek is ezt jelezték, amikor '45 táján, a megszállt Kolozsváron odanyújtották kezüket Sztálin goebbelsi-himmleri fullajtárának, Visinszkijnek, aki nemcsak az orosz intelligenciára, de úgyszólván külön-külön minden magyarra is igen fente a fogát.

Ma, amikor szinte valamennyien az ún. szocializmust kitöltő egyetemes anyaggal, a rendőrséggel - mely, akárcsak materialista felfogata, sohasem vész el, csak átalakul - sehogyan sem tudjuk a mindennapi találkozást elkerülni, ámult belenyugvással vesszük azt a közvetítést, amelyet ezek az emberek rossz helyzetérzetünk lecsillapítására a rendszerdemagógia és nemzetdogma között betöltenek. Az ő feladatuk a nagy nemzetközi munkamegosztásban, hogy bebizonyítsák: a kelet-európai rendszerek lényege nem az elnyomás; s ami elnyomás, az nem ez a rendszer, hanem valami egészen más... Velünk szemben e rendszer helyzetérzete viszont kitűnően jelzi, hogy az elveszített presztízs csak úgy szerezhető vissza, ha az ideológia és az állam ma újra kissé szétválik, s jelesül Romániában épp a nemzeti kérdés törésvonala mentén. Az így konszolidált állam és a kicserélt ideológia pedig új platformról újakezdheti az egész társadalom elnyomását, és ezen belül az itteni magyarok kétszeres elnyomását.

□

Miután az erdélyi magyarság első-generációs ügyintézői elárulták az erdélyi magyarságot a párizsi „béke”-konferencián, s miután az ezt követő generációk a kiszolgáltatást csak elmélyítették, néhányan kiváltak e „mindent megfontoló, mindent meggondoló” és a geopolitikai kényszereken árgus szemmel csüggők menetéből.

A tiltakozás formája, mélysége és persze eredményessége sokféle. De ha valódi tiltakozásról van szó, akkor kötelességünk tudomásul venni, és annyi megbecsülést adni e tiltakozásnak, amennyi erkölcsi intranzigencia és politikai hatékonyság bennük vitathatatlanul megnyilatkozik. Már csak azért is, hogy az erkölcsi és politikai züllés e nemzedékesüléseinek ha nem is magva, de legalább hitele szakadjon...

(Ara-Kovács Attila)

HARASZTI MIKLÓS

Kádár kísértete esetleg ráerőszakolja magát Jaruzelszkire

/Az 1981. dec. 13-i cselekmények váratlanul értek bennünket. Hogy a történetek nem voltak sem váratlanok, sem véletlenek, azt ma már nagyon jól tudjuk. Haraszi Miklós cikkét - mely szamizdat röplapként jutott el hozzánk - a lengyel puccs oly pontos látteleetének, kórképének találtuk, hogy - míg az erdélyi visszhangok megfogalmazódnak, hogy az emlékezetből ez az intervallum se essék ki - emlékezetül és emlékeztetőül fontosnak tartottuk lapunk olvasóival is megosztani./

(Ara-Kovács Attila)

Jaruzelszki tábornok üzenete a világnak, úgy tűnik, így hangzik: „kádárista vagyok!”. A lengyelek által jól érzékelhető utalásokban és a tábornok által a szejmben elmondott, gondosan megfogalmazott beszédében ugyanez a szándék húzódik meg.

Huszonöt évvel Kádár puccsa után, mikor szovjet tankok eltaposták a magyar forradalmat, ma, negyedszázaddal később az a szó: „kádárizmus”, senkiben sem kelt riadalmat. A Nyugaton hitelképes csengése van, és a pragmatista politika zálogának tekintik, noha Magyarországon a pártellenőrzés szoros.

Még a moszkvai kommunisták is legutóbbi kongresszusukon a magyar mezőgazdasági politikát figyelemre méltónak találták.

Mégis, a kádárizmusnak nagyobb súlya volt Lengyelországban 1980 augusztusa előtt, mint ma. A szabad szakszervezet jogának kiharcolása előtt az átlag lengyel munkás feltehetően irigyelte a magyarok viszonylagos prosperitását. De *kizárólag* azt.

Már az 1980-as sztrájkokat megelőzően is a kifejezés nagyobb szabadságát élvezhették, könnyebben utaztak Nyugatra, és gazdagabb kulturális életük volt.

1981 decembere után aligha akad Lengyelországban, aki ellenezné a gazdasági változásokat. A hatalmon lévők nyilván fel szeretnék szabadítani az ország piaci energiáit. A magyarok példájának követése ma egészen mást jelent számukra: le szeretnék másolni a kádári technikát a párt felsőbbségének visszaállításában egy Forradalom után. A társadalmat most vissza kell szorítaniok a reformok korszaka mögé: eltörölni 18 hónap minden eredményét.

A képmutató ígéretnek ellenére a „kádárizmus” ma az 1980 augusztusa előtti állapotokhoz való visszatérést jelenti. Céljuk az, hogy rábírájék a lengyeleket, ériék be gazdasági reformokkal.

Vajon a Szolidaritás tagságának milliói (és hozzáértve értelmiségi tagjait is) megfoszthatók-e egy csapásra a szabad kifejezés már-már saját joguknak tekintett kincsétől? Megnyugosznak-e cserébe a prosperitás gazdaságpolitikájáért, mely egyébként is csak hosszú távon teremné meg gyümölcsseit?

Ha a fenti kérdéseket a magyaroknak tennék fel, igen lenne a válasz. A normalizáció mértéke az alkalmazandó erőszak mértékétől függ: a kádárizmus titka az első 5-6 év alatti módszereiben keresendő. Könnyörtelen elnyomás egészen addig, míg az apátia, a konformizmus és a karrierizmus már gyökereket ereszt annyira, hogy az első engedményeket el kezdjék osztani. A terrornak el kell söpörnöd mindazon reményeket, hogy a reformok

máshonnan jöhetnének, mint felülről, és hogy ezek politikai jogokat is magukban foglalhatnak.

Azonban mindez csupán csehszlovák mintájú „normalizációhoz” vezetne. A kádárizmus olyan kompromisszumot vesz célba, melynek feltételeit a párt diktálja, és amelynek legmesszebbmenőbb eredménye maximum egy paternalista liberalizmus. A liberalizmus hajnalának reményét még a terror éjszakájának sötétjében is ébren kell tartani.

Ezt elérendő, sok függ a pártvezetés összetételétől. Elméletileg Jaruzelszki tábornoknak jó esélye van, hogy a centrumnál fogja a kormányrudat, miként Kádár, a keményvonalasok és a liberálisok között. Sürgős feladata megakadályozni, hogy a liberálisok áldozatul essenek a párton belül most folyó tisztogatásnak.

1968-ban a cseh megújulást a párt liberálisai vitték nagyrészt végbe. Ebből következően a „normalizáció” legelőször is az ő kiebrudalásukat jelentette; a hatalom óhatatlanul neosztalinista kezekbe került. Viszont Magyarországon - akárcsak Lengyelországban - a megújulás a párton kívülről jött, sőt éppen az ellen irányult; az történt, hogy a normalizáció munkamegosztást jelentett a párt két szárnya között.

A „héják” feladata, hogy atomizálják a társadalmat, míg a „galamboké” az, hogy puhítsák az egyént. De még egy gondosan összeválogatott pártvezetés sem fog tudni „kádárizálni” Varsóban, míg a munkahelyeken a párt alkudozni kénytelen, ahelyett, hogy törvényt fektetne le, vagyis diktálna. Összetételében a lengyel pártvezetés lehet, hogy máris kádárista, de a helyzetnek még nem ura. A politikai jogok felfüggesztését az ígéretések röpké periódusa követte: „A megszorító intézkedésekre a reform megmentése érdekében volt szükség. Nem lesz visszatérés a múlthoz. A jó dolgokat meg fogjuk őrizni.” Úgy tűnik, itt tartanak most Lengyelországban.

Hetekkel a puccs után Kádár még megengedte a munkástanácsok képviselőinek, hogy követeléseket nyújtsanak be. Fogadta őket, szabad sajtót, szabad választásokat, szabad szakszervezeteket ígért. Közben ezrek letartóztatása folyt, köztük sztrájkvezetők. Ez a periódus akkor ért véget csupán, mikor a sztrájkolók kifulladtak, és a párt eléggé erősnek érezte magát ahhoz, hogy saját jelöltjeit helyezze a fontos posztokra. Csak ezután tartóztatták le a munkástanácsok vezetőit, és 1963-ig ki sem engedték őket a börtönből.

A tábornok Kádár példáját követi fő ellenfelének, Lech Walesának kezelésében... Letartóztatta - miként Kádár is Nagy Imrét - „Walesa „különleges bánásmódban részesült”, és nagy nyomást gyakoroltak rá, hogy nyilvánosan keljen a rezsim védelmére. Miután Nagy Imrével kapcsolatban egy év után kiderült, hogy „áldására” Kádár nem számíthat, titkos tárgyaláson a magyar miniszterelnököt halálra ítélték, és kivégezték.

Talán Walesa élete nincs veszélyben, de szabadsága viszont igen. Szerepe még fontosabb, mint Nagy Imréé, mert igazi hatalmat képvisel a szervezett munkások vezéréként. Ha a tábornok megengedné, hogy Walesa visszatérjen követői közé, ez jelentős eltérés volna a magyar recepttől, és szélnek eresztené a kádárista álmod.

Mihamarabb el kell dönteniük a Szolidaritás sorsát. Azt hangoztatják, hogy a Szolidaritásnak csupán politikai szerepéről kell lemondania, de ez a szerep független szakszervezet voltának természetes következménye volt. A tábornok számára a kádárista megoldás csakis a szakszervezet függetlenségének teljes eltörlését jelenti.

Ez a döntés megpecsételheti az együttműködést visszautasító aktivisták sorsát. A tábornok jelezte, hogy ezeknek az embereknek nem lesz helye a lengyel társadalomban, és ezt a fenyegetést szó szerint kell venni.

Kádár százakat végeztetett ki, és hozzátartozóiknak mind a mai napig nem mondták meg, hol vannak sírjaik. Jaruzelski kutyaszorítóban érezheti magát, miután nincsenek hasonló ürügyei kivégzésekre: nem volt fegyveres ellenállás, és nem volt külső fegyveres intervenció.

Azonban mégsem tűrheti el, hogy bebörtönzött máskéntgondolkodók szabadságát a társadalom csikarja ki, mely 1976 után megtanulta a módját épp e máskéntgondolkodóktól, hogyan lehet erőszakmentesen kikényszeríteni a börtönajtók kinyitását.

Egy megoldást választhat csupán a tábornok, a deportálást. Ha Jaruzelski valóban eltökélte magát, hogy a párt uralmát restaurálja, kíméletlenül ezt a logikát kell követnie, ha nem ezt teszi, a társadalom, felocsúdvá a traumából, ismét felveszi a harc fonalát.

Még a statárium feloldása előtt a tábornoknak el kell döntenie a kérdést, van-e elég ereje ahhoz, hogy Lengyelországot ismét szovjet mintájú kommunista rendszerhez idomítsa. Tudatában kell lennie, hogy katonai puccsa nem vezetett el letargiához a társadalomban, mely Kádárnak 1963-ban lehetővé tette, hogy felöltse a jóakarátú monarcha szerepét. Nem áltathatja magát azzal, hogy a lengyelországi terror rövidebb és kevésbé szigorú lehet, mint Kádáré volt. Különleges nehézséggel kell megbirkóznia. A probléma, mellyel a tábornok szembe kell nézzen: ki kellene irtania a Ghandi napjai óta legjelentősebb békés jellegű forradalmi mozgalomnak még az emlékét is.

Ezenkívül Jaruzelski képtelen azonnali és jelentős ugrást elérni az életszínvonal területén, mint Kádár már 1957-ben.

Kádár alkímiájában a terror a legfontosabb alkotóelem. Ha nem talál több élelmiszert, esetleg terrorral pótolhatja ő is. Lehetséges, hogy az eredetileg előnyösnek ítélt megoldás, a Szolidaritás szovjet csapatok igénybevétele nélküli „megszelídítése”, eléggé frusztráló módon, hátránnyá alakul át?

D O K U M E N T U M O K

A 62-EK LEVELE

/Az alábbi szöveg közlésére azért vállalkoztunk, mert - fenntartásaink ellenére - az erdélyi revendikatív öntudatosodás újabb, jellemző állomásának tekintjük.

Ezt követően közöljük PAUL GOMA egyik levelét is, amely sajátosan „megelőlegezett” válasz a 62-ek által felvetett legfontosabb kérdésekre, kérésekre. Goma levele, véleményünk szerint egyként rávilágít a 62-ek akciójának tragikusan késedelmes voltára; ugyanakkor arra is, hogy Goma - mint román értelmiségi - véleményével és hihetetlenül tiszta emberi magatartásával mennyire egyedül van.

A 62-ek levelében szereplő fasiszta ízű román dokumentumok adatait jegyzetszerűen a szerkesztők összegezték./

(Ara-Kovács Attila)

Kedves Barátaink!

E levél egy példányát 62 aláírással, lakáscímünk és foglalkozásunk pontos megjelölésével egy svájci közjegyzőnél helyeztük letétbe azzal a meghagyással, hogy az adatokat senkivel nem közölheti. Fölkértük ugyanakkor, hogy a kormány kérésére hivatalosan, hitelesen igazolja: valóban 62 romániai illetőségű személy, közöttük nemzetközileg ismert személyiségek írták alá a Hozzátok írt levelet.

A KB-hoz küldött példányhoz egy levelet is csatoltunk, amelyben megadtuk a svájci ügyvéd-közjegyző címét, aki illetékes arra, hogy a levél hitelességét igazolja.

Svájci megbízottunkhoz egy példány román nyelvű, aláírásunkkal ellátott levelet juttatunk el, továbbá ennek francia fordítását. Svájci megbízottunkat meghatalmaztuk arra is, hogy a kormány vagy a külképviselet részére levelünkéből fotokópiát vagy mikrofilmet adjon át, hogy az illetékes hatóságok az eredeti példányt és a másolatot összehasonlíthassák. Talán természetesnek találjátok, ha személyes szabadságunk védelmében lakcímünk mikrofilmezését vagy bármilyen más közzétételét megtiltottuk.

Tisztelt Barátaink! Sokáig töprengtünk azon, hogy vajon helyesen tesszük-e, hogy hozzátok fordulunk. Mi végül is úgy döntöttünk, hogy a jelenlegi helyzetben ennél bölcsebben nem cselekedhetünk. Hisszük, hogy magatartásokkal nem cáfoltok rá a részünkről megnyilvánuló maradéktalan bizalomra. Ez a hit maradt a mi gyöngye fegyverünk és reménységünk. Reméljük, eljön az idő, amikor majd büszkén hivatkozhatunk rá, hogy nyomorúságunkban mellénk álltatok, és akkor majd büntudat nélkül nézhetünk egymás szemébe, mert tudni és vállalni fogjuk, hogy egymásért és nem egymás ellen harcoltunk e tájon a legnehezebb időkben.

Ha elolvassátok e levelet, adjátok tovább, és ne feledjétek: hiszünk bennetek, hiszünk a román nép legjobb fiaiban, a román értelmiség legkiválóbbjaiban.

1978. május 25.

/Hatvankét aláírás/

”Audiatur et altera pars!”

Malomkövek között

Levél román értelmiségiekhez

Tisztelt Barátaink!

(...) A II. világháború befejezésekor az erdélyi magyarság abban a balga hiedelemben ringatta magát, hogy olyan történelmi korszak nyílt előtte, amelyben a faji megkülönböztetés üldözendő cselekedet lesz, amikor ki-ki szabadon használhatja anyanyelvét, ápolhatja ősei szokásait. Annál is inkább reménykedtünk, mert a történelmi tapasztalat bizonyította, hogy Európa országainak határait nem az önrendelkezési jog alapján jelölték ki.

A II. világháború után ugyanazok a fatális szenvedélyek hatottak, mint az első befejezése után. Tudjuk, hogy a hatalmi politika mindig előbbre való, mint az etnikumok lehetőség szerinti egybetartozása. Amikor népek sorsa fölött döntöttek, minket éppúgy nem kérdeztek meg, amiként titeket sem. Reméltük mégis, hogy Európa valóban demokratikus alapon rendeződik újjá, olyan elvek alapján, amelyek másodlagos problémává teszik a határok „hollétét”, mert minden állam biztosítani fogja nemzetiségeinek, kisebbségeinek azokat a demokratikus jogokat, amelyeknek birtokában a határokon kívül szorult népcsoportok otthon érezhetik magukat új hazájukban is. Így reméltük! És mi, romániai magyarok, e hitben voltunk lojálisak, lojális állampolgárok.

Úgy tettük dolgunkat, hogy munkánk eredményeként magunknak az egész társadalom megbecsülését is megszerezzük. A felszabadulás után majdnem egy évtizeden át úgy látszott, hogy reményeinkben nem kell csalódnunk. Ma már tudjuk, hogy becsaptuk önmagunkat is, amikor hittünk a hatalomban. Megalázva és megcsalva írjuk le e szavakat, nem is magunk, hanem a több mint kétmillió (...) /1/ magyar nevében. Megcsalva, mert elorozták tőlünk reményeinket, és megalázva, mert másodrangú állampolgárokká degradált bennünket a rend, olyan emberekké, akiknek egyre kevesebb joguk van anyanyelvük használatára. Amitől évek óta rettegtünk, bevezették a legreakciósabb válogatási elvet: a *numerus nullus*-t. A magyar gyerekek előbb-utóbb nem járhatnak magyar iskolákba, s ha mégis értelmiségi pályára készülnek, csak egy mód marad a tanulásra: a román iskolák látogatása.

Akiket erőszakkal eltávolítanak a magyar iskolákból, azokat megfosztják nemzeti kultúrájuktól; ez az első lépcsőfok egy etnikai csoport megszüntetéséhez.

Ez ellen a céltudatos asszimiláció ellen minden józan ember tiltakozik. És ne csodálkozzatok, ha a romániai magyarságon kívül szerte a világban szaporodnak a kormány politikája elleni megnyilatkozások. Emberi tisztességünk is megköveteli, hogy minden erőnkől tiltakozzunk az ellen, hogy a *legdurvább erőszakkal elválasztanak bennünket attól a 15 milliós közösségtől, amelyhez etnikailag tartozunk, amelynek kultúrájában, hagyományaiban nevelkedtünk (amit meg akarunk tartani, és tovább akarunk adni), s akikkel a kapcsolatot félelem nélkül ápolni akarjuk.* /2/

Kérdezzük Tőletek, mi a bűne a romániai magyarságnak, hogy a kormányzat megkondította felette a vészharangot? Miért degradálnak bennünket aljanépek, ”barbároknak, jövevényeknek, ázsiaiaknak”? Miért uszít a kormány eme exponense, e

legnacionalistább, sőt nyugodtan mondhatjuk, fasiszta ideológiát hirdető „prominens” személyiség?! Jól tudjátok, kiről van szó, hiszen a román értelmiség java része is elítéli Adrian Păunescu féktelen uszítását, a román ifjúság nacionalista fanatizálását, magyarellenes lázítását. Kérdezzük, miért tüzelhet egyre vadabbul ellenünk? A választ egyformán tudjuk; csak azért, mert kifejezi a kormányzat szándékát, elképzeléseit, csak azért, mert a kormányzat elhatározta: nekünk, romániai magyaroknak el kell tűnnünk a történelem süllyesztőjében. El kell tűnnünk, hogy létrejöhessen a nacionalista lázalom, az egységes „szocialista román nemzet”. Az emberiség szégyene, hogy egyáltalán meghirdethető egy olyan távlati program, amely arra hivatott, hogy egy ország nemzetiségeit erőszakkal megszüntesse. A szocializmus meggyalázása, hogy a legretrográdabb tervhez a leghaladóbb eszme zászlaját lobogtatják. Olyan mindez, mint egy lidérces álom. Szívszorító, ha végiggondoljuk, hogy nem akad ember az országban, aki nyilvánosan elvetette volna azt az ördögi tervet, mely 2000-re tűzte ki a „homogén román nemzet, az anyanyelvű ország” létrejöttét. A faji mítosz megszállottai türelmetlenek, a határidőt túl rövidre szabták. Igaz, ami nem valósítható meg negyedszázad alatt, az céltudatossággal, kitartással és terrorral elérhető ötven-hatvan esztendő alatt. Ám ha ez a terv egyszer valóra válik, akkor a vezetők a történelem előtt fognak felelni. A történelem nem ad felmentés számotokra sem, akik nem találtátok meg a módját egy népcsoport kipusztulása elleni tiltakozásnak. Nem menthetünk fel benneteket a felelősség alól, ha közömbösek maradtok.

Ne tettessétek magatokat süketeknek és vakoknak, hallgassatok az elnémított jó lelkiismeretre, és álljatok mellénk: erősebbek a gyöngé mellett. Amikor csak tehetitek, tiltakozzatok, de legalább fejezzétek ki rosszallásotokat. Ne hagyjátok, hogy bemocskoljon bennünket a hatalom, ne tűrjétek, hogy módszeresen kimetsszék belőlünk mindazt, amit nemzeti érzésnek hívnak. A ti felelősségetek legalább akkora, mint a kormányzaté.

Hiszünk bennetek, s hogy nem hagytok magunkra - erre benneteket a humanitás és a józan ész nevében kérünk.

E tragikus időszakban, amikor az ország lapjai tele vannak a magyarságot gyalázó cikkekkel, „tanulmányokkal”, nem hallgathatunk tovább, tiltakoznunk kell, mert ezek az elmélkedések nem a múlt miatt íródtak, hanem a jövő érdekében, a mi megfélemlítésünkre és a világ félrevezetésére. Fejünkre olvassák e cikkekben, amit a magyar katonák rendkívüli viszonyok között elkövettek. De kire száll - kérdezzük - az ugyancsak számlálhatatlan vétek, amit tragikus történelmi körülmények közepette románok követtek el magyarok ellen? Erről persze nem esik szó! Ebben az új interpretációban a román nemzet makulátlanul tündököl. Mi, magyarok viszont gyilkos hordaként szerepelünk. Értelemszerűen benne van a vádakban, hogy méltatlanok vagyunk a létezésre, pusztulásunk törvényszerű. Pusztulásunkat szolgálja - ezt készíti elő - a román iskolapolitika azzal, hogy a nemzetiségi osztályok létszámát 26 tanulóban szabják meg. Ti is tudjátok, hogy e törvénynek mi lett az eredménye, de ha nem, hát emlékeztetünk rá. Amennyiben egy magyar faluban nincs 26 gyermek - huszonhat egykorú gyermek - akkor nem lehet magyar osztályt létesíteni. De a milicista vagy tanácsi dolgozó egyetlen gyermekéért román tannyelvű osztály létesíthető, ahová aztán át lehet terelni a magyar gyermekeket is, akiket így fosztanak meg a lehetőségtől, hogy anyanyelvükön tanuljanak. Kérdezzük tőletek, mi más ez, mint diszkrimináció; mi más, ha nem a legerőszakosabb asszimiláció, mi más, ha nem apartheid?!

A középfokú iskolákban még rosszabb a helyzet. Egész iskolákat szüntettek meg, magyar tagozatoknak biztosítottak „más profilt”, a magyar tannyelvű szakiskolákban legfeljebb 2-3 tantárgyat tanítanak magyarul is, a technikumokban a magyar nyelvű tanítás ismeretlen. A Bolyai Tudományegyetemet már régen megszüntették. A „történelmi fejlődésnek” az lett az

eredménye, hogy a Babeş-Bolyai Egyetemen a magyar nyelvű oktatást szinte teljesen elszorították, a magyar tanszéken kívül ma már csak elvétve szólalnak meg magyar oktatók. Ugyanez történik a marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Intézettel. Ott valamikor csak magyar nyelven oktattak, ma már alig hallani magyar szót. Ezek rideg tények. Ami pedig a világsajtóban fizetett hirdetésként lát napvilágot a romániai magyarság helyzetéről, „a magyar nyelvű oktatás virulásáról”, az nem egyéb, mint szemenszedett hazugság.

Kedves Barátaink! (...) Ne hagyjátok magatokat megmérgezni! Vessétek ki magatokból a lelki gnóm szólamait, s e neveléses Goebbel's utasításait, a román nemzet mindenekfelett való dicsőségéről szóló prédikációit. Ha másért nem, tegyétek meg önvédelemből, a román nép iránti tiszteletből, hiszen a ma divatos kontinuitásról szóló elmélet szerte a világon mosolyt vált ki, ma már nincs egyetlen nyugati történész sem, aki a propagandisztikus szólamokat tényként elfogadná. A szorgalmas igyekezet, hogy több ezer éves jelenlétet bizonyítsanak a faji mítosz megszállottai a Kárpát-medencében, már réges-régen nevelésbe fulladt. Különösen mióta megjelent Drăgan: *Mi, trákok... /4/ c.* nem történelmi műve, hanem politikai röpirata. Ennek előszavában a szerző bevallja, hogy legkevésbé sem érdeklik a tények, csak ha az ő kutatásait segítik elő; nem rendelkezik forrással, hanem párszáz éves hézagokat pótol saját képzelőerejével. A román nép eredete így bizonyítható, ilyen fantazmagóriákkal! Minden nép vándorolt valahová; egy kivétel van, a románság, amely a Kárpát-medencében „született” hosszú évezredekkel ezelőtt, és innen el nem moccan évezredek át. Aki a legkevésbé is járatos a történelemtudományokban, jól tudja, hogy ez mennyire neveléses állítás. Ám a Păunescu-Drăgan-féle „történész-iskolát” ez a legkevésbé sem zavarja. Ők egy dolgot tudnak biztosan. Jelesen, hogy ha egy hazugságot sokszor ismételsz, akkor az igazságnak tűnik. Nos, igen sokan vannak a mai történészek között olyanok, akik a hazugságban a legszorgalmasabbak.

Nem szeretnők, ha rosszul értenétek szavainkat. Még egyszer kijelentjük: mi tiszteljük a román népet, és a román értelmiség közül igen sokan állnak közel hozzánk; nem eggyel közületek jó barátságban vagyunk. Ám ez a barátság arra kötelez bennünket, hogy őszintén szóljunk mindarról, amire a közöttünk lévő - még inkább volt - jó viszony jogosít föl. Eszünkben sincs történelmetekről elmarasztalóan szólni - csak a történészekről, akik a mi történelmünket bemocskolják, miközben a titeket dicsőség-koszorúval övezik. Világos mindannyiunk számára, hogy amikor a tudományra fittyet hányó román történészek a román nép ősiségéről beszélnek, amikor a románságot, őseiket - dákokat, trákokat stb. - a „legvitézebb”, a „legellenállhatatlanabb” s más fellengzős jelzőkkel illetik, ebben már benne foglaltatik az is, hogy aki e tájon él, és nem román, az mind betolakodó, parazita. Számos olyan könyv, film, színdarab létezik, amelynek ez a kicsengése. De tételesen is elhangzik, nem is ritkán - rólunk, magyarokról -, hogy „ázsiai horda” vagyunk, „betolakodók” és persze mindmáig „barbárok”.

Higgyétek el, okosabb lenne kimódolni az együttélés *európai* feltételeit, mint gyűlöletet szítani az erdélyi magyarság ellen. Ám a nacionalista góg, a mindennél ősbibb román nemzet ideáljának megteremtése majdhogynem lehetetlenné teszi az együttműködést. (...)

(...) A történelemhamisítás mindennapi gyakorlat lett. Ennek a machinációnak letragikusabb következménye, hogy gyermekeink és gyermekeitek tudatába befészkelte magát az a hamis „tudat”, hogy a népek rangsorolhatók. (...)

Ám mindez még mindig nem elég. Megértük, hogy a román történészek egyszerűen kiemelték a magyar történelemből, és a románba helyezték pl. Hunyadi Jánost, Dózsa

Györgyöt.(...) A román történészek átprogramozott tudatában Hunyadi János megszűnt magyar államférfi lenni. (...)

Mi azt reméljük, hogy a józan ész előbb-utóbb felülkerekedik, és végül akadnak olyan román történészek, akik véget vetnek ennek a nacionalista tébolynak. Őszintén reméljük azt is, hogy Constantin Daicoviciu professzor politikai végrendelete nem süket fülekre talál, hogy legalábbis a legjobbak között akadnak, akik meghallják intelmét és tiltakozó szavát: „a dákoromán kontinuitás elmélete hipotetikus: politikai célok szolgálatába állítani - bűn!” A hipotetikus jelzőre senki sem figyelt, még kevésbé arra, hogy élete végén minden szellemi közösséget megtagadott tanítványaival. (...)

Nem egy tudományos munkában, köztük a kortárs irodalmat bemutató Albatros-enciklopédiában a mai romániai magyar írókról úgy beszélnek, mint „magyar dialektusban beszélő román írókról”!! E megnevezés rendszeres használatát több ízben sürgette a KB tájékoztatóin Cornel Burtică és Dumitru Popescu - ami egyértelműen arra utal, hogy a szerkesztők és a cikkek írói nem saját jószántukból keresztelték újjá a romániai magyar írókat (értelemszerűen a romániai magyarságot is románként tekintve). Az utasítást, hogy a romániai magyarságot még nevétől is meg kell fosztani, a legfelsőbb vezetés adta ki.

Megdöbbenéssel tapasztaljuk az egész közéletben megnyilvánuló céltudatosságot, amellyel a romániai magyarságot egyszerűen meg akarják szüntetni mint etnikumot. E cél elérése érdekében semmilyen eszköztől nem riadnak vissza, akik a szocializmus bátyái között biztonságban érzik magukat, deklarálván a nemzetiségi kérdést az ország belügyének. De kérdezzük: *belügy-e, ha a hatalom, bárhol a világon, egy népcsoportot halálra szán?! Fontos kitérnünk e kérdésre. (...) Érdekeinket és jövőnket csak a teljes igazság megismerése szolgálja. Már jeleztük: mi ennek érdekében mindent megtettünk.*

Mit tett ezzel szemben a hivatalos történelemszemlélet? Megint csak hamisított. Mi másnak tekinthető pl. az 1920-as békeszerződés olyan interpretálása, hogy a „román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók kifejezték felszabadulási óhajukat az osztrák-magyar uralom igája alól, és vágyukat, hogy csatlakozzanak az országhoz”? (Magazinul Istoric 1978/3.) Mennyiben felel meg az igazságnak ez az állítás? A tények makacs dolgok: az igazság az, hogy a Magyar Tanácsköztársaság bukását és Horthy uralomra kerülését döntően az határozta meg, hogy a román hadsereg, a többi entente alakulat oldalán hátra dőtte a fiatal magyar köztársaságot. E tett jutalma volt Erdély, és nem történelmi igazságszolgáltatás. Erdélynek Romániához való csatolása csupán annyira volt igazságos, mint amennyiben igazságos volt Magyarországhoz való tartozása. Maradéktalanul igazságos döntés e kérdésben nem született.(...)

Mindezt csupán azért tesszük szóvá, mert úgy véljük, hogy a román tömegek fanatizálásához, Adrian Păunescu tevékenységén túl, az uszító cikkek mellett a „tudósok” is hozzájárulnak. A politika és a tudomány összefogott annak bizonyítására, hogy nem csupán az erdélyi magyarságnak nincs joga a léthez, de az egész magyarság mint faj nem méltó európai jelenlétre, bárhol is van a Duna-tájon, csak betolakodóként van jelen.

Megdöbbenéssel kérdezzük: kinek szolgál ez a gyűlölködő nacionalizmus és történelemszemlélet? A választ megadták az elmúlt hetekben megjelent publikációk, azok, amelyekben megint felhánytorgatják a szerzők az 1940 őszi történet atrocitásait, azokat a bűntetteket, amelyeket egyes magyar katonai alegységek parancsnokai követtek el - de facto - katonai akciók közben, s akiket az események után a magyar katonai törvényszékek felelősségre vontak, megbüntettek.

Ne szisszenjetez föl, nem vagyunk a Horthy-rendszer prókátorai, sőt magunk is elítéljük mindazt, ami Ippen és másutt történt, de úgy gondoljuk, a dolgokat nem szabad kiszakítani összefüggéseikből. Tény, hogy néhány faluban polgári lakosokat öltek meg a katonák; de csorbát ejtünk az igazságon, ha nem vagyunk hajlandók tudomásul venni, hogy egy érvényes nemzetközi szerződés - a Bécsi Döntés megszabott feltételeinek betartásával - parancsra bevonuló magyar katonákra Ippen és Treznán a toronyból géppuskával tüzeltek, ezt megelőzően a fogadók kézigránátos virágcsokrokat adtak át az érkezőknek. Ez megdönthetetlen igazság, nemzetközi vizsgálatok által is bebizonyított tényállás. Ennek ellenére a fasiszta-uszító Păunescu lapjában, a Flacăra-ban (1978.IV.27.) ezt olvashatjuk: „A náciizmus itteni hűségese kiszolgálói, a horthysta gyilkosok a kegyetlenségben és elvetemültségben túltettek a hitleristák lidicei bestialitására is”.

Mi elítéljük ezeket a gyilkosságokat, nem keresünk mentséget rájuk, még ha megtorlás is volt a céljuk. De ne feledjétek, a mérlegnek másik serpenyője is van, ahová azoknak a bűnöknek kellene kerülniük, amelyeket románok követtek el magyarok ellen. Éppenséggel volna mit elsorolnunk; nem kicsi a mi gyászunk és fájalmunk sem.

1944 októberében - tehát már jóval Románia átállása után a Szövetségesek oldalán - a Bihar megyei Gyanta községben 41 személyt, közöttük egy négytagú családot gyilkoltak meg a román katonák. A székelyföldi Szárazajtán bárddal (sic!) fejezték le a magyarokat! Hosszú lenne a sor, ha minden elkövetett vétkeket elsorolnánk. /3/ (...)

Nem múlik el nap, hogy vérig ne sértsenek bennünket. Nem idézzük e cikkeket, mert Ti éppúgy olvashatjátok őket, mint mi. Csupán utalni szeretnénk egyre, mert nem biztos, hogy ez az írás a kezetekbe került. Az Előre 1978. május 5-i számáról van szó, s ebben a Szent Bertalan hosszú éjszakája c. cikkről, melynek dr. Ion Spălațu a szerzője. Ékes bizonyossága ez az iromány a mértéktelen elfogultságnak és féktelen gyűlöletnek, amellyel Spălațu végső fokon egyenlőségjelet tesz a fasiszmus és a magyar nép közé. „Mint ismeretes - olvashatjuk - a még 1920-ban hatalomra jutott Horthy-rendszer gyakorlatilag a fasiszmus megalapítója volt Európában, s a fasiszmus legveszélyesebb változatát képviselte...” Nyilván mindezt úgy kell érteni, hogy a horthyzmus veszélyesebb volt a náciizmusnál is. Olyan lemez ez, amit a magyarság kollektív bűnösségéről forgattak a felszabadulás után olyanok, akik éppúgy szerettek volna leradírozni bennünket Európa térképéről, mint most a szocializmus védőbástyái mögé búvó nacionalisták, akikkel mi semmiképp sem azonosítjuk a román népet. A cikk szerzője főlegliti, hogy hány románt üztek el a magyar hatóságok az új államhatárokon túlra, hányat toloncoltak ki. Nem menti a túlkapásokat, törvénytelenégeket az a körülmény, hogy Dél-Erdélyben ugyanúgy jártak el a magyarokkal, de tény, hogy ez történt. E vádnál, a románok kitoloncolásánál azonban meg kell állnunk egy pillanatra. Nem szívesen tesszük, de mégis meg kell állapítanunk, hogy az 1940-ben Magyarországhoz visszacsatolt területről - különösen a Partiumból - történtek kitelepítések. De ennek történelmi oka volt. A kitelepítés azokat a román falvakat érintette - az Előret idézzük: Félegyháza, Szalárd, Horia, Diószeg, Scărișoara, Szalonta, Lucaceni, Gehes, Ianculești, Terem, Palasul Mare, Vadapuszta, Baba Novac - , amelyeket a trianoni békeszerződés megszegésével a román-magyar határterületek etnikai összetételének megváltoztatása céljából Olténiából telepítettek oda a húszas évek elején. Amint ez köztudott, a népesség-összetétel megváltoztatását a békeszerződés szigorúan megtiltotta, ám a román kormány azt figyelmen kívül hagyta.(...)

„Itt említjük azt is - olvasható az idézett írásban -, hogy míg Románia egyike volt azon kevés országoknak, amelyekből a hitleristák nem rabolhatták el a zsidó lakosságot, hogy aztán krematórium-lágerekbe internálják őket, a horthysták Észak-Erdélyből csaknem százötvenezer zsidót küldtek Auschwitzba, Dachaubá és más hitlerista kivégzőtáborokba, s azok közül mint

százezret meggyilkoltak.” Nem tudjuk, hogy hány zsidót (észak-erdélyi zsidót) gyilkoltak meg a megsemmisítő táborokban; csak arról van tudomásunk, hogy félmillió zsidó pusztult el a Magyarországról elhurcoltak közül. (...) Ám csak annyit kérdezzünk tőletek: vajon nem lenne helyesebb, ha a történészek megvallanák, hogy Romániában éppúgy volt fasizmus, mint más államokban? Vagy a Vasgárdát is demokratikus tömegpártnak kell tekintenünk? /4/

Nem volna-e helyénvalóbb azt mondani, hogy Romániában nem deportáltak senkit a németek, de a hazai és nemzetközi statisztikák, a különböző tanulmányok szerint nem kevesebb, mint 465.000 zsidót gyilkoltak meg utcákon, tereken, már a háború első napjaiban, sőt még azt megelőzően is. (...) Ne ítélkezzetek elhamarkodottan. Ne legyetek elfogultak, mérlegeljétek higgadtan, ne tegyétek azt, amit ezrek és ezrek tesznek Ion Spălăteu cikkének olvasása után. Ő csak vádolni tud, de képtelen a mérlegelésre. Azt állítja - s egyoldalúan állítja ezt - : ”A román iskolákat mindenütt felszámolták, a tanítók többségét elküldték vagy letartóztatták...” (...) Mi csak két adalékkal szeretnénk hozzájárulni a kép tisztázásához. Az egyik, hogy Dél-Erdélyben egyetlen állami iskolában sem volt szabad magyarul tanítani, ezt az iskolai bizonyítványok és osztálynaplók egyaránt bizonyítják. Ám még tragikusabb volt, hogy a magyar gyermekek még szünetekben, osztályban vagy iskolaudvaron sem szólhattak anyanyelvükön, amint a lakosság sem szólhatott magyarul a hivatalok épületeiben. Az iskolás korosztályoknak minden vasárnap kötelességük volt csoportosan részt venni a legközelebbi román faluban az ortodox vagy görög katolikus istentiszteleteken. Mi volt a helyzet ezzel szemben Magyarországon? Egész Észak-Erdélyben kötelező volt az állami középiskolák első négy osztályában a román nyelv oktatása. Mindenütt kezdő és haladó csoportokra osztották az osztályokat, attól függően, hogy a diákok mennyire ismerték a román nyelvet. Ismételjük, Magyarországon, magyar középiskolákban kötelező volt a román nyelv oktatása!! Ez megint csak bizonyítható osztálynaplókkal, iskolai értesítőkkal.

A horthyizmust mi is vádoljuk, de nem mindenekelőtt iskolapolitikája miatt, bár természetesen abban is akad bőven kivetnivaló. Ha azonban összevetjük a két népellenes rendszert: a román fasizmus maradéktalanul végrehajtotta a romanizálást, amíg a Horthy-rendszer - mindegy, hogy milyen megfontolásból -, de érzékelhetően demokratikusabb volt.

Szeretnénk remélni, hogy higgadtan, a történelmi körülmények megkívánta bölcsességgel mérlegelitek ezt a levelet. (...) Épp mert ez a meggyőződésünk, kérünk benneteket, legalább passzivitásotokkal adjatok hangot rosszallásoknak amiatt, hogy bennünket üldöznek, hogy jogainkat semmibe veszik. De ha tehetitek, baráti beszélgetésekben, megbeszéléseken is adjatok hangot tiltakozásoknak, de legalább rosszallásoknak. Ha így cselekedtek, méltók lesztek Európa népeinek elismerésére, mindazok elismerésére, akik a haladás ügyét szolgálják.

Ma sokkal inkább szükség van a ti határozott állásfoglalásokra, mint bármikor azelőtt. A ti magatartásotok záloga a két nép közötti békességnek. (...)

A nemzetiségi kérdésekben illetékesek nagyon türelmetlenek amiatt, hogy még mindig létezzünk; ezért találnak ki újabb és újabb módszereket elhallgattatásunkra, a magyar szellem elnyomására, gyermekeink anyanyelvi oktatásának akadályozására. Hogy milyen eredményeket értek el, az elég egyértelműen kiviláglik a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsa idei plénumának munkálataiból is. Péterfi István jelentésében olvashatjuk: „...a municípiumi néptanácsok magyar nemzetiségi képviselői Hargita megyében 86,49 %-ot, Szatmár megyében 47,06 %-ot, Bihar megyében pedig 40,49 %-ot képviselnek. A városi néptanácsokban Hargita megyében 73,16 %, Kolozs megyében 27,40 %, Kovászna megyében pedig 66,67 % a magyar nemzetiségi képviselők aránya”. Ezeknek a számoknak nagyjából tükrözniük kellene a nemzetiségi lakosság arányát az illető közigazgatási egységekben. Könnyen megállapítható e számok ismeretében, hogy e pillanatban hol is tartunk. Bihar

megyének egy municípiumi tanácsa van, Nagyvárad, ahol Péterfi adatai szerint a magyarság aránya 40,49 %-ra süllyedt. Nagyvárad is, Szatmár is *színtiszta magyar város volt*, s ezen csak kevéssé tudott változtatni a két világháború közötti román nacionalista politika. A felszabaduláskor sem lakott sok román e két városban: magyarok laktak s magukat magyaroknak valló zsidók. Elég volt 30 év ahhoz, hogy a szocializmus védelme alatt, tekintvén a nemzetiségi ügyet szigorúan belpolitikai kérdésnek, alapvetően megváltoztassák az etnikai összetételt. Az utolsó húsz esztendőben hatalmas román tömegek áramlottak Moldvából és Olténiából, de még Dobrudzsából is az erdélyi részekre, mindenekelőtt pedig a határvidékre, ahol ingyen lakást kaptak, miközben a felépített lakásokból nem volt szabad 10 %-nál többet magyaroknak juttatni. Így történhetett meg, hogy az etnikum fellazult, hogy a magyarság aránya egyre csökkenően van, míg a románok napról napra sokasodnak a Partiumban éppúgy, mint a Székelyföldön. Ugyanakkor az egyetemi végzősök kihelyezési rendszerével sikerült elérni, hogy a legtöbb értelmiségit épp azokon a vidékeken szórják szét, ahonnan a román kétkezi munkások Erdélybe áramlanak. Hogy ezzel a magyar tömegeket fosztják meg értelmiségi rétegeitől, már alig kerül szóba. Pedig az értelmiség jelenlétére leginkább szükségünk van, csak hogy a mai nemzetiségi politika a szétszóródást tudatosan megtervezi.

Kérdezzük: mi ez, ha nem nacionalista politika, ha nem a magyar nemzetiség etnikai együvé tartozásának föllazítása?! Kolozs megyében - mint azt Péterfi adatai jelzik - a nemzetiségi kérdés „megoldott”, hiszen a városokban alig lehet magyar szót hallani. És kérdezzük, hogyan lehetséges a színtiszta magyarok lakta Hargita megye városaiban 73,16%-ra leszorítani a magyar lakosságot, Kovásznában pedig még drasztikusabban, 66,67 %-ra? A felelet igen egyszerű: napról napra özönlenek a románok az újonnan felépült lakásokba, és így minden épület átadásával változik az etnikum összetétele.

Miközben folyik Erdély elrománosítása, folyik az agyimosás is, a nemzetiségi tudat erőszakos kilúgozása. Ugyancsak Péterfi állapította meg ezt annak a szervezetnek a plénumán, amelyet egyetlen erdélyi magyar sem tekint magáénak; lévén hogy kinevezett és választott tagjai nem védik a magyarság érdekeit, ellenkezőleg, a legszolgaibb módon képviselik a minden demokratizmust nélkülöző nacionalista politikát. Tehát épp ez a Péterfi mondotta el beszámolójában - persze „elégtétellel” -, hogy 52.580 óvodáskorú gyermek jár magyar óvodába.

(...) Sok helyen az óvónők még magyarul sem szólalhatnak meg (magyar gyermekekről van szó), egyetlen magyar éneket sem tanulhatnak. Ez különösen érvényes a román-magyar határsávra, de a belső megyék állapotára is. Tudunk olyan esetekről, amikor óvónőket fegyelmi részesítettek, amiért magyarul szólaltak meg az óvodában, amelyben a gyermekeknek több mint a fele magyar anyanyelvű. Azt is jól tudjátok, s ti is ellenőrizhetitek az óvodákban, hogy a szülőknek ki kell tölteniük egy kérdőívet, amelyben kötelező megjelölniük, hogy akarják-e a gyermeküket magyar oktatásban részesíteni. Ám a kérdőív állandóan hiánycikk, a szülőknek nem adják át, aminek következménye, hogy fölfelé azt jelentik: a szülők nem igénylik a magyar nyelvű oktatást. A módszer nagyon ismerős, hatékonyságát mutatja, hogy évről évre csökken a magyar óvodában tanuló gyermekek száma. /5/ Péterfi adatait senki sem veszi komolyan, azok ugyanis nem a magyar nyelvű óvodások számát jelzik, hanem a magyarul tanulókat. (...)

A magyar iskolákat elsorvasztó politika már-már elérte célját. Olyan iskolaközpontokban, mint Kolozsvár, ahol a magyar tudomány egyik bölcsője ringott, vagy Nagyváradon, Szatmárban, Zilahon - e pillanatban alig van magyar líceumi osztály. E városokban, és még hányban országszerte, mindössze 3-3 magyar osztályban végzik el a magyar diákok a

líceumok III. fokozatának 2. osztályát... ennyien, és nem többen, 100-120-an végeznek összesen!!

Megdöböntöek ezek a számok, reméljük, ti is ennek tekintitek őket. Vegyetek annyi fáradságot, és vessétek össze a magyar líceumok mai helyzetét a mondjuk 30 évvel korábbival, azzal az időponttal, amikor államosították az iskolákat. Vegyétek elő a statisztikai adatokat, nézzétek meg ezeket az évkönyveket, és meggyőződhetek róla, hogy csak az említett négy városban több mint tizenötezer diák tanult az anyanyelvén. Ma ennek a számnak az egytizede sem tanulhat magyar líceumban vagy magyar tagozatos líceumokban. Ma már külön kiváltság, ha valaki magyar iskolába járhat, és tudjuk, hogy a szülőket különböző hátrányok érhetik, ha gyermeküket magyar iskolába járatják. (...)

Így öröklődünk a megszüntetésünkre szőtt összeesküvés és a nemzetközi közvélemény tehetetlensége között. Ezért tartottuk halaszthatatlannak, hogy hozzátok forduljunk, hogy elmondjuk aggodalmainkat, hogy figyelmeztessünk benneteket történelmi felelőségekre.

Vegyétek tudomásul a tényeket, és álljatok mellénk. Tudjuk, hogy a ti lehetőségeitek is korlátozottak, mégis arra kérünk benneteket, hogy tegyetek tanúbizonyságot emberségről, felelősségről, ne hagyjátok magatokat behajszolni szocialista jelszavakkal egy nacionalista lázálomba. Legyetek józanak, ezzel használhattok leginkább nekünk, de magatoknak is.

Bennetek van minden reményünk, román barátaink! E hit maradt egyetlen fegyverünk, s ha ebben is csalódnunk kell, akkor Európa és az emberiség szégyenére veszünk ki a Kárpátok karéjából; és nem sok vigaszt jelent, hogy nem fegyverekkel pusztítottak el bennünket, hanem "csak" politikával.(...)

Jegyzetek

1. - Zárójelben itt az szerepel: „hárommillió”. Ez a szám ma természetesen abszolút túlzás. De ha a kétszeres elcsatolás, elszakítás következtében elmenekültek, ill. elűzöttek számát is tekintetbe vesszük, akkor ez a lélekszám reális, és jelzi, hogy Észak-Erdélyben a magyarok tényleges többségben voltak.
2. - A szerzők itt a magyar nemzetközösségre céloznak, vagyis a magyarországiakra, az elszakított területeken és az emigrációban élőkre egyaránt. A román rendszer az erdélyi magyarok kapcsolatát e nemzetközösséggel mindig és minden eszközzel ignorálni, akadályozni próbálta.
3. - Az említett két helységen kívül több Bihar megyei faluban meztelenre vetköztetve, hosszú sorokban hajtották el (!) a magyar férfiakat (s néha egész családokat) az 1940-es és az 1944-es változások alkalmával. Közülük sokan egyszer s mindörökre eltűntek. Kisebb incidensek mindenütt előfordultak. Így Kolozsvárott is, de ezek a helyi románság akciói voltak, s csak ritka esetben a hadseregé. E kérdésekre még bővebben visszatérünk.
4. - Az ELLENPONTOK külön számot fog szentelni ennek a témának.
5. - A Székelyföld nem egy vidékén hallottunk olyan panaszokról, hogy e kérdőívek kitöltése, igénylése vagy egyszerűen szóba hozatala már bűnnek minősül a hivatalos szervek tudatában. Csíkszeredában pl. kijelentették, hogy e kérdőívek kitöltői a Szabad Európa Rádióknak szolgálnak Romániáról "kompromittáló adatokat".

Bibliográfia

Az eredeti szövegben idézett ill. bírált dokumentumok:

IOSIF CONSTANTIN DRĂGAN: Noi, tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc (Mi, trákok. A román nép több ezer éves története) Craiova, 'Scrisul românesc', 1976.

Dr. PETRE I. DAVID: Confluente daco-britanice (Dáko-brit találkozások), Magazinul Istoric 1978/3, pp. 33-35.

Dr. VIORICA MOISUC: Unirea - permanentă a istoriei românilor (Az egyesülés - a román történelem állandósága), Magazinul Istoric 1978/2, pp. 25-29.

IOAN HAȚEGAN: Iancu de la Hunedoara în cronici otomane (Hunyadi János az ottomán krónikákban), Magazinul Istoric 1978/3, pp. 22-24.

Dr. ION SPĂLĂTEU: Szent Bertalan hosszú éjszakája, Előre, 1978. május 5.

(A jegyzeteket és a bibliográfiát Ara-Kovács Attila készítette.)

PAUL GOMA

Levél:

Pavel Kohoutnak és Barátainak!

Szolidarizálok az önök akciójával. Az önök helyzete az enyém is; Csehszlovákia helyzete - majd mindenben - azonos Románia helyzetével. Élőként, túlélőként ugyanabban a lágerben, ugyanabban a "Biafrában" vagyunk (s ennek fővárosa Moszkva). Önöknek, cseheknek és szlovákoknak volt egy '68-uk, a magyaroknak '56-uk, a lengyeleknek '56-uk, '71-ük és szakadatlanul...; a kelet-németeknek volt egy Berlinük, és ma van egy Birmannjuk. Mi, románok, nem rendelkezünk hasonló fegyvertényekkel. De a szenvedés nem mindig áll arányban a lázadó kiáltás hangerejével. Önöket leigázták az oroszok. Minket, románokat románok igáztak le - s ez végül is fájdalmasabb és hatékonyabb, mint egy idegen uralom. Mi mindannyian ugyanazon csizma talpa alatt élünk (elég, hogy *talp*, minősíteni szükségtelen). Azonos mindannyiunknál a legelemibb jogok hiánya, azonos az ember semmibevevése, azonosak a szemérmetlen hazugságok - mindenütt. Mindenütt: szegénység, gazdasági káosz, demagógia, bizonytalanság, terror. Bikacsök-Béklyó-Korrupció, íme ez a három kar, mely honfitársainkat a történelem kapaszkodóján ezeréves lemaradásban visszatartja.

És mégis bizonyítható (s mostantól fogva szüntelenül az lesz), hogy lehet harcolni a tervszerű lealacsonyítás ellen, amelynek a szocialista-sztálinista rendszerekben ki van az ember téve. A Szó, a Toll, a Lelkiismeret megzavarta azok emésztését, akik nevünkben, „javunkra” eltipornak minket, piramisokat hordatnak össze velünk, bebörtönöznek, megbilincselnek (s a bilincseket csak azért veszik le rólunk néha, hogy olcsó handabandázásukat meghallgassuk). Legyilkolnak minket. Ám emésztésük már korántsem zavartalan. Sőt, meggyőződésem: végérvényesen blokáldott. És nem csak azért, mert a mi célunk, a mi ügyünk igaz - hisz annyi igaz ügy bukott már el -, hanem azért, mert a mi fegyverzetünk az Ige, mely élesebb a kardnál. Nálatok orosz kardok; román (bennszülött, dákoromán, végül is testvéreink kardja) nálunk, Romániában - ; le kell eresztetni a kardokat, visszatenni tokjukba.

Talán egy aljas és jelentéktelen gondolkodásban egy ideológia lehet részint az ember szolgálatára, s ugyanakkor a fejét is követelheti az embernek, nem állván összefüggésben sem az eszmével, sem az emberrel.

Csehek, Szlovákok, Magyarok, Lengyelek, Németek - veletek vagyok! Mellettetek áll lélekben sok, nagyon sok román értelmiségi, akkor is, ha nevüket nem írták az enyém mellé.

Bukarest, 1977. január

(fordítás)

(Franciából fordította Molnár János.)

ADALÉKOK A KÉTELKEDÉSHEZ

Vélemények a 62-ek leveléről

(A témára és a téma politikai környezetére vonatkozóan három fiatal értelmiségi hangszalagon rögzített beszélgetését közöljük az alábbiakban.)

(Ara-Kovács Attila)

P: Megjelent egy nyílt levél, amit 62 anonim ember írt alá. E levél célja, hogy az utóbbi időben gyakrabban - de mégsem elég gyakran és nem elég hatásosan - emlegetett jogfosztottságunkat ismertesse úgymond a román értelmiséggel, s egy egyetemes emberség nevében nyerje meg őket szövetségesül.

Az aláírók feltehetően az idősebb generáció tagjai, vagy legalábbis javarészüik idősebb lehet, s e levél intencióit is - érzésem szerint - ők határozták meg. Ne feledjük éppen ezért, hogy tehát egy olyan „réteg” képviselőiről van szó, akik közül nem egy minden bizonnyal tevékeny közreműködő volt azoknak a büntetteknek az elkövetésében, amelyek épp az erdélyi magyarsággal (többek között) az elmúlt közel 40 esztendőben megtörténtek. Csak néhány jellemző példa: 1946-ban a párizsi béketárgyaláson visszautasítottak minden garanciát jogi védelmünk érdekében, hangoztatva, hogy a „szocializmus” épp elég garancia arra, hogy az erdélyi magyarság Romániában szabad legyen. 1948-ban elárulták a még meglevő és igazán minimális emberi jogokat, 1956-ban a Magyar Forradalom kapcsán pedig elárulták azt az egyetemes törekvést, mely a szovjet rezsím befolyását akarta megtörni, vagy legalábbis csökkenteni még Erdélyben is! Vagyis elárulták (remélem, nem tűnik nagy szavaknak) magát az emberiséget is. Soroljam még?

Nos, most egy ilyen helyzetben, mint a mai, mely nagyon tragikus és bűneiben még rá is licitál olykor a múltra - ez a generáció váratlanul (és persze ez lenne ennek a beszélgetésnek a célja, hogy tisztázza, mennyire nem volt ez váratlan) megpróbál kiállni az erdélyi magyarság ügye mellett, amely - ha ilyen alapon a bűnök mértéke persze meg sohasem állapítható - mégis csak úgymond „kevesebb” embert érintő védőakcióba kezdtek. Ez az egyik kifogásom. A másik - s ez is az aláírók személyével függ össze -: ezek közül az emberek közül sokan felelős pozícióban voltak, vannak (ők maguk említik, hogy nemzetközileg ismert nem egy közülük). Ugyanakkor leélték már életük javát, s ez nemcsak tapasztalatban, de - gondolom - elszántságban is sokkal inkább vállalásokra, kockázatokra ösztökölhetné az embert. De nem! Ők még mindig elbújnak, nem közlik neveiket, s ráadásul támadásuk csak rejtetten direkt; valójában nem szisztematikus, s az is csak a probléma megkerülését jelenti, hogy (ilyen általánosan!): a „román értelmiséghez” fordulnak, ahelyett, hogy nyílt vagy nyíltabb sisakkal a világ közvéleményéhez fordulnának; felteszem, nem egy közülük benne lehetett valamiféle hajdani bolsevik szervezkedésben. No hát akkor miért nem próbálnak alapszervezeteket létrehozni, visszanyúlni az e pillanatban egyedülien legitim illegális módszerekhez, ahelyett, hogy ilyen látszattaktikázást csináljanak.

Az én szememben is vannak e levélnek pozitívumai; ki is térünk még ezekre később, de a felsorolt vonatkozásokban egy csomó kétes dolog van jelen a levélben, s ezek kétségei visszahullnak az aláírók fejére; kétségessé teszi, megkérdőjelezi mindazt, amit tettek az a mód, ahogyan tették.

R: Az én megközelítési szempontom más. De ha a te szempontodból nézem is a dolgot, számomra nyilvánvaló, hogy nem csupán az „öregek” vettek részt ebben az akcióban, tehát sok aláíróra minden bizonnyal nem vonatkoztatható az, amit eddig mondtál.

De talán nem is ez a legfontosabb, hogy kik csinálták. Fontosabbnak tartom azt, hogy ez a levél, mint tett, hogyan illeszkedik be abba a kontextusba, amiben élünk. Szerintem ilyen értelemben vannak nagy pozitívumai, de itt vannak a fenntartásaim is azzal kapcsolatban, hogy hogyan jelentkezik ez mint politikai gesztus.

A levél legnagyobb pozitívumának azt tartom, hogy nagyon sok dolgot először fogalmaz meg, és mond ki - belülről. És ez nem utolsó szempont. Mert kívülről voltak már, akik sok mindent elmondtak helyzetünkről. Pozitívuma az írásnak az is, hogy rendszerbe szedi mondandóját. A fenntartásaim más vonatkozásban jelentkeznek, mint a tieid. Ez talán az első olyan lépés, amelyik igazán őszintének hat, a leglényegesebb kérdésekben tárgyalópartnert találni magának a románságban.

Azt, hogy nem olyan vonatkozásban kezeli a problémákat, mint ahogy te elvárnád, hanem mintegy leszűkítve, a magyar nemzetiség problémáit ragadja meg, azért nem tartom rossznak, mert...

P: Nem ezt mondtam. Nem ezt kifogásoltam. Hanem azt, hogy miért épp e pillanatban lát napvilágot ez a tiltakozás, miért épp ebben a vonatkozásban. Egyetlen ember élete sem lehet „partikuláris”, nemhogy az erdélyi magyarság egzisztenciája. De ne feledjük, ez a „réteg” többrendbelileg elárulta az emberiséget marxista-leninista felhevüléseiben; s most mégis megdöbbeneti kétmillió magyar (s persze saját maga) tragikus sorsa, ill. tragikusan alakuló sorsa...

R: Én úgy érzem, hogy te általános társadalmi kérdéseknek a tárgyalását vártad volna el, amiknek a nemzetiségi problémakör egyik oldala csupán.

P: Hát persze. De ezek sokkal egyetemesebb - több embert érintő és pusztítóbb perspektívájú - bűnök felett elsiklanak, elsiklottak; mi több, tettestársai voltak ezeknek a bűnöknek. S ha valaki az egyik esetben passzív marad, míg a másikban vehemensen aktivizálódni kezd, akkor elgondolkodom a mozgatórugókon, hisz ez a lényegre enged következtetni.

S: No, és mire gondolsz, mik ezek a hátsó mozgatórugók?

P: Nem más ez - hogy visszautaljak egyben az R. által mondottakra is -, mint a felelősség valamiféle megosztása, gyakrabban áthárítása. Részint a román értelmiségre, részint azokra, akik e 62-es listán nem szerepelnek. Szó se róla, mindkét említett tényezőnek, vagyis a románságnak és az erdélyi magyarság további részének van elévülhetetlen bűnös felelőtlensége ez ügyben; de közben ne feledkezzünk meg arról, hogy legalábbis az itteni magyarság nem-bolsevik része (vagyis akik az aláírókkal ellentétben nem idézik szüntelen Lenin tízparancsolatait, vagy nem idézik szüntelen lázas transzban Marx szellemét), koránt

sincs akkora bűnös felelőtlensége e mai megrontott világ létrejöttét illetően, mint azoknak, akik, gyanúm szerint, e levél írói közül többségben vannak.

Furcsa erről beszélni, de ezek az „ellenzékiek”, akikkel fenntartásaim ellenére szimpatizálok, nemcsak gesztusaikban, stílusukban részei, elemei ennek a rendszernek, hanem talán ők bábáskodtak legbuzgóbban e stílus megszületésénél is. Sokszor tetten lehet ezt érní, vagyis hogy úgymond felelős és tisztakezű politikusok rendőrmódszereken kaphatók. Ismerjük a receptet, hisz a rendőrséggel-szekuritátéval volt már mindannyiunknak elégszer dolga: a vallatásokat egy joviális és egy durva „közeg” végzi. A joviális minden esetben igyekszik - a másik „háta mögött” - biztosítani téged, hogy veled együttérez, s a problémáidat vele oszd meg, ő majd segít... Az eredményeit e módszernek mindannyian ismerjük, vagy át tudjuk látni. Ez a módszer a rendőrségen. No, és a politikusoknál? Példaként hadd idézzem ide Aczél Györgyöt; a FIAK-kal folytatott megbeszélések során igyekezett a fiatal írókat meggyőzni arról, hogy ő mindent elkövet(ne) értük, de ezek a Dobozi-félék, ezek állandóan belekőpnek a levesébe a szélsőbalról. Vagy hadd idézzük a Mozgó Világ nemrég megtörtént esetét: szintén Aczél a revindikáló szerkesztőket azzal akarta csillapítgatni, hogy ő messzemenően megérti őket, de ezek a Maróti-félék... S hogy román példáról se feledkezzünk meg: Paul Goma kihallgatásakor a KB-ben az egyik miniszterelnök-helyettes, Burtică, a felelősséget gerincbetörő szándékkal más fórumokra, alkalmasint Dumitru Popescura igyekezett áthárítani. Szóval a forgatókönyv, a stílus ugyanaz - fentről. S a 62-ek levelének olvasatakor ugyanezt a stílust látom itt is, ott is felbukkanni, csakhogy ezúttal lentől.

Ezek az emberek azt hiszik, hogy ténykedésük tartalma kimerülhet abban, hogy kompetensnek hitt rétegeket, egyéneket felelősségükre figyelmeztessenek. Nem figyelmeztetni, hanem kényszeríteni kellene őket erre a felelősségre! Ne felejtsük el, itt nem egyszerűen szabálysértések történnek; itt több évtizede halmozódó bűntettekről van szó, mind román, mind magyar részről.

Ezzel szemben most megszólalnak egy végül is korlátozottabb körű problematika kapcsán, és eleve lehetőségeiket is ezzel lehatárolva. Összegezve, én úgy látom, hogy ezek az emberek bizonyos mértékig szabadulni akarnak felelősségüktől.

R: Miért tartod ezt kevesebb embert érintő jogtalanságnak?

P: Egyszerűen azért, mert az erdélyi kétmillió fős magyarság újkeletű sanyargatása előtt ezek az emberek létrehozták napjaink legabszurdabb rendszerét, rendszertípusát, ideológiáját, veszélybe sodorva az egész emberiség egzisztenciáját ezzel. Nem értékkritérium számomra, hogy mennyi embert gyilkolnak meg, vagy fosztanak meg jogaitól; nem lehet egyszerűen mennyiségi alapon az egyiket kisebb, a másikat nagyobb büntetnek minősíteni. De a történelmi logika szempontjából e bűntettek mégis rangsorolhatók bizonyos fokig, hisz nem mindegy az, hogy szabad meggyőződéséből követek el valami rosszat, vagy e logika helyzetkényszere készítet arra, hogy folytassam a rosszat.

S: Visszatérve ezeknek az embereknek a bolsevizmusára: úgy érzem, itt szétválaszthatjuk a dolgokat: lehet, hogy nagyon jó kommunisták, és mégis, ennek ellenére felelősséget éreznek a több mint kétmillió itteni magyarral szemben.

R: Tehát ez azt jelentené, hogy bolsevik magatartásukat továbbra is fenntartják.

S: Nyilván...

P: Ha a bolsevizmus oldaláról nézzük, akkor ez nem mentség, ha a meggyőződéséből, akkor ez lehet pozitív dolog is, persze. Ez az ügy, akció is kétarcú. A zsákutcák egyike, amelyekre azonban feltehetően igen nagy szükség lehet, ha nem másért, hát hogy a tartalékok bennük felhalmozhatók legyenek. Ezek az emberek, a hatvankettek, mint tűnik, jó hegelianusok. Ez maga a zsákutca legkellemetlenebb következménye. Állandóan a történelem túláltalánosító blaszfémiájával állnak elő. Például így fenyegetnek: ha nem látjátok be, hogy mi folyik ma Romániában, akkor majd *a történelem előtt fogtok felelni ezért!* Az ember már azt várna, hogy gyengébb idegzetűek előtt megjelenjen a Világszellem, amint felül a magaslóra... Ugyan, Katynért, Lidicéért *valójában* felelt-e valaki? A történelem előtt nem lehet felelni; a bűnöző politikusoknak azért van mindig lépéselőnyük a mindennapok erkölcsiségével szemben.

Tehát annyiból igazad van, hogy emberséges szempontok vezették e levél íróit, de e szempontok nem tették őket minden vonatkozásban igazságosakká. S ezen az igazságon én most a megvalósulás mechanizmusának igazságérvényét értem; a felszíni megoldások nem vezetnek semmire: a humanista spanyolfal a brutális bolsevik valóság előtt... nos, ez nem megoldás...

R: Mégis, azt a tényt, hogy ők kezdeményeztek - ha valóban ők tették - én természetesnek tartom, mivel ezek az emberek bizonyos értelemben helyzeti előnyben vannak. Éppen pozíciójuknál fogva közelebb vannak ahhoz a politikai szférához, amelyben a dolgok zajlanak.

És ha már nem magáról az írásról, hanem annak feltételezett megszerkesztőiről beszélünk, joggal feltételezhetjük azt - hiszen erre számtalan példa és megnyilatkozás utal -, hogy ezek az emberek valóban hittek abban, amit hajdan csináltak, és most nyilvánvalóan eltekintünk azoktól a személyiségektől, akik a helyzetet akkor is tisztán látták, és semmiféle elfogultság nem tudta őket valamiféle torz hitbe belelovalni, valamint attól is, hogy valójában ők képviselhették volna azt, amit de facto e levél feltételezett írói képviseltek hajdan, és akik szüklátókörőségükben szerepet játszottak helyzetünk tönkretételében.

Az, hogy ez utóbbiak végül ráébredtek bizonyos dolgokra, és ez a ráébredés volt az, amelyik most arra készítette őket, hogy ezt a szöveget megszerkesszék, aláírják és elküldjék, ez mindenképpen pozitívum. Olyan értelemben is pozitívum, hogy ha a lehetőségek ezt megengednék, e tett első lépése lehetne egyfajta valódi dialógusnak.

P: Kik között?

R: Épp erről akarok beszélni. Én nem csak a magyarok és románok közötti dialógusra gondolok, hanem általában a nézetek szabad kifejtésére. Ez a levél első lépés lehetne egy ilyen kibontakozásban, a helyzet azonban egyáltalán nem teszi lehetővé, hogy ilyen perspektívában reménykedhessünk.

Ha érdemben akarjuk vizsgálni a dolgot, szerintem mindenekelőtt a szöveg társadalmi kontextusáról kellene beszélni. Vagyis arról, hogy milyen célokat követ, és arról, hogy vajon valóban van-e esélye arra, hogy elérje az általa kitűzött célt.

Magánbeszélgetésekben többször kifogásolták, kifogásoltuk e levél nyelvezetét is. Vagyis azt, hogy megfogalmazói - egy kis túlzással - szinte könyörögnek a megértésért, azért, hogy a román értelmiséghez tartozó olvasó számba vegye a tényeket, gondolkozzék el rajtuk, és foglaljon állást velük kapcsolatban.

Feltevődhet az a kérdés, hogy miért történik ez így. Vajon ez a nyelvezet, ez a megközelítési mód alkalmas arra, hogy felébressze bárkinek is a lelkiismeretét, hogy bárkit is rávegyen arra, hogy elgondolkozzék helyzetünkön?

E kérdés felvetésekor számításba kell venni a két kultúrának a különbségét. Azt a tényt, hogy a magyar és a román szellemiség valahol alapvetően különböznek egymástól. Az én meglátásom szerint ez elsősorban a racionalitás és az irracionalitás viszonyában jelentkezik. A magyar szellemiségben a racionalitás dominál, a román szellemiségben az irracionalitás. Persze, az is nyilvánvaló, hogy a magyar szellemiségnek is megvan a maga irracionális vonulata, és a román szellemiségben is van racionalitás. A kérdés viszont az, hogy melyikben melyiknek van nagyobb súlya.

Az, hogy egy kultúrkörnyezetben milyen szellemiség dominál, az nagymértékben meghatározza azokat az eszközöket is, amivel az adott közegben működni, cselekedni lehetséges. Ilyen értelemben indokolt ez a nyelvezet, lévén, hogy miközben tényeket sorol fel, tehát racionális dolgokra épít, eszközeiben mégis irracionális, éppen azért, hogy a maga racionális tartalmát elfogadhatóvá tegye ebben az irracionális közegben.

Egyébként a két kultúrszférának a különbsége talán leginkább a közírásban követhető nyomon. Nem értesz vele egyet?

P: Nem értek vele egyet! Kikiáltani az irracionalitást értéknegatívumnak, ez több mint sarkítás. Feltehetően a román közgondolkodásban a *felszínen* több az irracionális megnyilvánulás, de az értékelésnek ez semmiképp sem lehet a kritériuma. Márpedig itt épp arról a nagyon empirikusan érzékelhető tényről lenne szó, hogy a mai román közgondolkodás Európa egyik legritívisebb ilyen képződménye.

R: Én a racionalitás-irracionalitás fogalompárt nem értékkritériumként használom.

P: Értékkritériumként kell használnod, mert egy olyan kijelentés, hogy a román kultúra irracionális - s ismervé a kultúra jelenlegi állapotát -, mindenképpen valami negatívumnak a tényszerűsítését jelenti ez. Persze most nem általában a román szellemiségről beszélünk, mert véleményem szerint minden kultúrának (álljon az egy akármilyen értékskála akármelyik fokán) van egyfajta egyenlege, egyfajta egyensúlya irracionalitás-racionalitás vonatkozásában, s ez identitásának alapja. Például itt van a magyar kultúrának egy része; legyen az akármennyire szociologizáló (Kemény, Berkovits, Haraszti), megőrzött egy csomó olyan kitűnő és adekvát irracionális tendenciát, tartalomelemet, amelyek valódi szellemet tudtak úgymond lehelni a legridegebb dologi tényekbe is.

Szerintem a politikai kultúra külsődleges elemektől meghatározott kettősségéről van itt szó. Persze valami ilyesmit említettél te is, de az okmagyarázatban a véleményünk, azt hiszem, mégis eltér.

Az erdélyi magyar kultúrának van egy immanens logikája, és ugyanakkor beletartozik mint meghatározottság az egyetemes magyar szellemiség befolyási övezetébe is. Kezdjük ez utóbbival. '56 után létrejött egyfajta törekeny, de létező kompromisszum, amely a magyar kultúrának általában nagyobb lehetőségeket biztosított. Az erdélyi szellemi közélet átvette bizonyos fokig ezeket a lehetőségeket, persze többnyire a román valóság lehetetlen kényszerhatásai közepette. De mégis tudott valamit változtatni ezáltal saját kül- és belvilágán.

Ezen túl ott van az a bizonyos immanens logika. Romániában a magyar szónak volt egyfajta ezoterikus jellege, ami abban mutatkozott meg, hogy a cenzúra elől egyfajta kódoltsággal könnyebben tudott megbújni. Könnyebben, mint mondjuk egy román szöveg. Így

aztán - az említett két tényezőtől befolyásolva - létrejött egyfajta „szabadabb” szóhasználat, gondolati liberalizmus az erdélyi magyar politikai gondolkodásban, különösen a ‘70-es évek elején. Szemben a román politikai gondolkodással, amelyben egy idő óta már minden szó halva született, születik.

A fordulat persze úgyszintén a ‘70-es években állt be a cenzúrázásban is. Most már jobban kezdtek figyelni ránk. De ne feledjük, volt egy lépéselőnyünk, s hogy azt megtettük, ebből élünk még ma is! És még valami: ezt a lépést annak idején a legfiatalabb nemzedék tette meg.

Nos, a felelősség megosztásának negatív szándékán túl az egyik pozitív fejlemény, amely a 62-ek levelének politikai hatáskörletében megnyilvánul, véleményem szerint az, hogy ennek a fiatal rétegnek volt hatása, lehetett hatása ezekre a felelős beosztásban élt és élő, de legtöbb esetben gyáván megfutamodó gerontokráciánkra (hisz a felelősség-megosztás is egyfajta gyávaság). És ezzel együtt ugyanakkor pozitívnak tartom - és ezt hangsúlyozni szeretném -, hogy képesek voltak tanulni ettől a fiatal rétegtől, legalább bizonyos fokig valamit magukba szívni radikalizmusukból...

A politikai kultúra különbségére és a javunkra megállapítható értékkülönbözőségre mutat egyébként a folyóirataink nívókülönbsége is. A magyar folyóiratok közül nem egy - a mai sanyargatások ellenére is - jóval meghaladja a román sajtótermékek nívóját. Egyelőre.

S: Lenne egy megjegyzésem az előbb elmondottakkal kapcsolatban, ugyanakkor a levélhez kapcsolódva is. Azt hiszem, lényegében igazad van abban, hogy románokat illetően nem lehet így szétválasztani racionalitást és irracionalitást. Hisz ha figyelembe vesszük azt az agymosást, amelyet a történelmi tudatban, stb. a hatalom illetékesei végbevisznek, akkor azt láthatjuk, hogy ez végeredményben nem más, mint a tényekkel való misztifikálás. Itt kapcsolódnék konkrétan a levélhez: olvasván a levelet, beleképzelve magam egy értelmes román helyébe - aki tehát nem elfogult -, úgy éreztem, hogy őt is föl fogja annak tartalma hergelni. Ebben a levélben ugyanis csupán annyiban van róluk is szó, amennyiben velünk kapcsolatos emberségükre apellálnak a szerzők, de nem esik szó azokról a (konkrét) jogfosztottságokról, amelyek őket is érzékenyen érinthetik.

R: Gondolom, az *Erdélyi jelentésre* utalsz, amely ‘77-ben jelent meg a párizsi *Irodalmi újság* áprilisi számában. Az levonja a következtetést, hogy ez az egész misztifikáció, nacionalizmus, sovinizmus, ami itt van, legalább annyira a románság ellen is irányul, lévén, hogy ez az ő manipulálásuknak az egyik eszköze. Így értetted?

S: Egyrészt, nyilván. Másrészt szerintem egy értelmes román azt is belátja, hogy nemcsak őt mint egyént, hanem az egész román nemzetet is lényegében lejáratják ezzel a módszerrel.

P: Már a román rezsim...

S: Igen.

P: Hát ez természetes, hogy így van; nézd Gomát. Paul Goma ezt nagyon jól átlátta, de ő egyedül volt, mint az ujjam. És nem felejtjük el, ez egy is sokatmondó dolog...

S: Jó, rendben van. De vegyük például a *Secolul 20* szerzőgárdáját. Tudod, hogy jó néhány ember közülük is feketelistán van. Tehát biztos, hogy vannak olyan román személyiségek, akik igaz, hogy nem Goma-kaliberűek, mégis...

P: ...már ellenzéki szempontból, igen. Hisz ott óriási nevek is vannak, Frunzetti, a képzőművész és kritikus stb., óriási nevek. Most hallom, hogy kezdi őket is piszkálni a három vezető fasiszta újság, a Săptămîna, a Flacăra, a Luceafărul. Valóban döbbenetes!

R: Azt hiszem, tisztáznunk kell - a kérdésre egy kicsit újra visszatérve -, mit is értettem én esetünkben irracionálisan. Nem a világ immanens irracionálisát tagadom, sem ennek a kultúrszférában való jelentkezését nem kifogásolom. Csupán azt konstátálom, hogy a román írásbeliségben igen elterjedten jelentkezik a tényeknek nem tényszerű értelmezése, sőt a tényeknek eltorzított leírása. Erre számtalan példát láttunk, mindenekelőtt a történelmi vonatkozásokat megpendítő közírásban. Ez akkor is irracionális jellegű, ha nagyon is racionális célokat követ.

Itt van például Lăncrănjannak a *Cuvînt despre Transilvania* (Vallomás Erdélyről) c. könyve. A szerző számára a kontinuitás magától értetődő természetes tény, és nem bizonyítás kérdése. Az, hogy erre a tudomány még érvekkel is szolgál, hát Istenem, ez az ő dolga. De a kontinuitás: tény. Csak épp azt nem mondja, hogy ez egy hitbeli kérdés.

De lényegében ez áll Stoicesunak a *Continuitatea Românilor* (A románok kontinuitása) c. könyvére is, amely úgymond tudományos igényvel íródott. Szerzője úgy tárgyalja ezt a kérdést, hogy már kiindulópontként a kontinuitás tényszerű voltát vallja, és ennek megfelelően csoportosítja „bizonyítékait”. (Azok a magyarországi kiadványok viszont, amelyekhez én hozzájutottam, számba veszik a tényeket, és csak azután próbálnak következtetéseket levonni.)

Az irracionális magatartás gyökerei a történelmi múltba nyúlnak vissza. Az a tény, hogy a román nép lényegében mindig függésben volt, rányomta a bélyegét politikai attitűdjére is...

P: És a külpolitikában is ezért olyan „racionálisak”. Ami azt jelenti, hogy teljesen erkölcstelenek és gátlástalanok.

R: ... A függési rendszer egy olyan stratégiát hoz létre a célok elérésére, amelyik számításba veszi magát ezt a függést. A hatalomtól megfosztott nem törhet egyenes úton a célja felé, és ez a tény elősegíti egy irracionális eszköztár létrejöttét, amelynek használata rányomja bélyegét a gondolkodásra is.

A románság domináns helyzetének létrejötte körülményeit alapvetően megváltoztatta, de a gondolkodásmódját nem. Valószínűleg még ideje sem volt erre. Ennek megfelelően hasonló gondolkodásmódot vár el a tőle ebben a vonatkozásban különböző magyarságtól is (és itt nyilvánvalóan elsősorban az értelmiségre gondolok), azt igényelve, hogy a függés, az alávetettség státusa most annak megnyilvánulásaiban jelentkezzen.

Most ismét feltehető a kérdés, hogy mennyiben indokolt tehát a levél hangvétele? Egy olyan környezetben tehát, melytől a közvetlen kimondás szelleme teljesen idegen. Amelyben evidenciaként jelentkezik az az igény, hogy a függésben levő fél magatartásában az alávetettség tudata megnyilvánuljon. Ha ezt a hatékonyság szempontjából vizsgáljuk, e hatékonyság érdekében talán elfogadható lenne az, hogy a problémák tárgyalásánál e környezethez idomuljunk, még akkor is, ha ez méltóságtudatunkat sérti.

De vajon beszélhetünk-e egyáltalán ennek a levélnek a hatékonyságáról? Persze kérdés az, hogy egyáltalán hogyan lenne bemérhető az a visszhang, amit olvasóinak a lelkében keltett.

P: Feltehetően e levél nagyon kevesekhez juthatott el, s nagyon valószínűtlen, hogy „román értelmiségiekhez” eljutott egyáltalán.

R: Mert ez a probléma lényege: hogy a románok közül kikhez juthatott el. Meggyőződésem például, hogy Lăncrăjan olvasta, és könyvét éppen e levélre adott válaszként foghatjuk fel. Ennek a válasznak a hangja vehemens és ellenséges, és azt hiszem, ebből le lehet vonni azt a következtetést, hogy a román értelmiségnek legalább egy része (ha olvasta is) egyáltalán nem fogta fel azt, hogy ez a levél tulajdonképpen mit akar. Vagy ha felfogta, akkor annak mondanivalója az ő elképzeléseivel teljesen ellentétben lévén - ezt nyilváníthatjuk elvtelenségnek, de a tényen nem változtat semmit -, azt teljes mértékben elutasítja. Ha mindezt végiggondoljuk, akkor logikus a kérdés: mire volt jó méltóságtudatunk megcsorbításával annak a közegnek az eszközeit, stílusát átvenni, amiben - úgy tűnik - igazságainkat érvényesíteni lehetetlen. A következtetés számomra nyilvánvaló: felesleges volt. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy ez a levél vet fel először ilyen problémákat nyíltan, s így mégiscsak pozitívan értékelhető.

Mondjuk ki tehát egyenes megfogalmazásban azt, ami bennünket sért? De hiszen ennek közvetlen hatalmi retorzió lenne a következménye. A román értelmiségnek (és esetleg nemcsak értelmiségnek) számunkra potenciálisan szövetséges része (ha ilyen van) esetleg még inkább elutasító álláspontra helyezkedne, mint amennyire e levél esetében tette, hiszen már nemcsak a gondolatok, hanem immár azok megfogalmazási formája is idegen lenne számára. A dolgot még bonyolítaná az, hogy a közvetettségekhez szokott gondolkodásmód ott is rejtett szándékot keresne, ahol az nincs. Egyébként mindez - gyanúsítgatások formájában - Lăncrăjan könyvében is jelentkezik.

P: Mi legyen akkor a következtetésünk? Az, hogy hagyjuk figyelmen kívül a románokat, ne szóljunk hozzájuk, vagy az, hogy ...

R: A következtetés az, hogy mi teljesen lehetetlen helyzetben vagyunk.

P: Hát persze.

R: A különös csak az, hogy éppen a hivatalos román politika, de végeredményben a nemhivatalos szinteken jelentkező sovinizmus is kényszerít bennünket arra, hogy felismerjük: a román állam keretein belül a magyar nemzetiség problémáinak a megoldására semmiféle lehetőség sem nyílik. Az az ország, amelyikben szinte minden szinten (az egyéni kapcsolatok bizonyos szűk szférájától eltekintve) ilyen ellenségesen viszonyulnak hozzánk, nem lehet az a hely, ahol „otthon érezzük magunkat”.

P: Igen. Most engedd meg, hogy az elmondottakat kiegészítsem néhány olyan dologgal, amelyek a levélben benne vannak, s amelyek egyértelműen pozitív benyomásként maradtak meg bennem.

Számomra - ha a pozitív megállapításokról akarunk beszélni - a románok megnyerésének a taktikája merőben másodlagos probléma. Fontossági sorrendben ezt megelőzik azok a jelzések, melyek szerintem az itteni magyar öntudatosodás újabb fejleményeire utalnak. E levél ennyiben nem jelentéktelen mérföldkő. Persze itt csak egy réteg öntudatosodásáról beszélek, de egy olyan rétegről, amely befolyását tekintve igencsak figyelemreméltó, s itt most nem pozitív befolyásról beszélek, hanem arról, hogy öntudatosodása következtében kevesebb negatív befolyást fog gyakorolni.

Mire gondolok konkrétan? Ezek a „létező szocializmus” bűvöletében „felnőtt” emberek életük folyamán most először döbentek rá, és fogalmaztak úgy, hogy az, ami itt van, nácizmus...

R: ...és apartheid...

P: ...igen, és egy történetes szlengben: neofasizmus. Vagy, hogy olyan emberek, akik feltehetően ott lehettek Erdély 1946-ban történt kiszolgáltatásánál, ma kijelentik, hogy az egész Erdélyt Románia éppoly jogtalanul, mi több, galád módon bitorolja, mint 1918-ig Magyarország. E tabuk megérintése nem tréfadolog, különösen nem egy olyan idült mitizálódott és marxista lázalmoktól gyötört társadalomban, mint a román.

Persze, visszautalva a levélre, ezeket nem lehet igazi eredményeknek tekinteni mindaddig, amíg a szerzők e gondolatok gyakorlati konzekvenciáit nem vállalják. E levél gyakorlati konzekvenciák nélkül - márpedig 1978, vagyis a levél megszövegezése óta minden történt, csak jó fejlemény nem - zsákutca. Igaz, ahogy mondtuk, sok szempontból fontos zsákutcája annak a labirintusnak, amely nem más, mint mai társadalmi életünk.

R: A továbblépés lehetőségét a magam részéről nemigen látom, mivel a szituáció megváltoztatására jelen pillanatban nincsen semmiféle kilátás. Persze ez nem jelenti azt, hogy szinte egyik napról a másikra nem változhat meg alapvetően a helyzet, tekintve mindenekelőtt katasztrofális gazdasági helyzetünket. Ez egy nagypolitikai változást is eredményezhet, egy liberalizálódást, amiben a nézetek kifejtésére sokkal több tér nyílhat, s akkor már a jogtalanságok megszüntetése irányában is mozdulhat valami. Viszont jelen pillanatban más cselekvési lehetőséget nem látok annál, amit ez a levél is csinál, csak éppen a hangnemet és az alapállást kellene megváltoztatni.

P: Persze ez már egy óriási dolog lenne, óriási különbség. Ez egy másik út.

R: Egyetlen lehetőségünk és feladatunk is egyben az, hogy fejtsük ki a véleményünket ott, ahol tudjuk. Hogy hol? Szamizdatban!

P: Azt mondd: nagypolitikai változások? Ez számomra Németország és Franciaország elzászi vitáját juttatja eszembe. Mint hallom, még ma is feszültség tapasztalható ezen a területen, ám a két ország által megfontolt politikai biztosítékok mégis hallatlan lehetőségeket rejtenek arra, hogy e feszültségek feloldhatók legyenek: a törekvés valamiféle nyugat-európai nemzetközösségre, utazási lehetőségek, kulturális és egyáltalán emberi szabadság stb.

Ezzel szemben Románia - csak e században többször bebizonyította már - a bűnös emberek sértett önérzetével és a jogtalanságokat tetézve, nemcsak Erdélyre fog - az egész Erdélyre fog - egyre agresszívebben igényt formálni, hanem Magyarországra is rá fog törni, valahányszor az ún. nagypolitikai helyzet ezt számára lehetővé teszi. Ne feledkezzünk el 1919-ről, 1944-ről, sőt ne feledjük azt a román „segítség”-felajánlást sem, amely 1956-ban még az oroszok étvágyán is túltett.

A kommunista társadalom belső logikája e tekintetben is csak súlyosbítja a helyzetet; be kell látni, e rendszerben semmilyen *emberi* probléma meg nem oldható - hogy lehetne akkor épp a nemzetiségi kérdést megoldhatónak tekinteni benne?!

(P: Ara-Kovács Attila

R: Tóth Károly Antal

S: Tóth Ilona)

(A szöveget magnófelvétel alapján Tóth Károly Antal jegyezte le.)

A CENZÚRÁN INNEN

Újabb fejlemények a magyar-román államközi kapcsolatokban

Azt hiszem, mindenki előtt nagyon természetesnek tűnő dolog, hogy nincs olyan erdélyi magyar, aki - bár mind a magyar, mind a román kormányt idegen testnek érezve -, de ne figyelne árgus szemmel e felek közötti minden, akár jelentéktelen fejleményt is. Ennek oka persze korántsem a kapcsolatok „szoros”, „baráti” volta, hanem épp az állandóan ki-kiújuló ellenségeskedések következményeiben keresendő. A román kormány csodálnivaló ostobasággal - szerencsére - minden számára kellemetlen magyar intézkedést az erdélyi magyarságon torol meg, ahelyett, hogy épp az itteni magyarok megnyerésére használná azt fel. A magyar rezsim pedig igyekszik minden alkalommal csak a „maga” nevében beszélni, azaz nem egyszerűen csak cserbenhagyni az erdélyi magyarságot, hanem taktikai megfontolásokra hivatkozva, még saját kezdeményezéseiknek értelmétől, jogosságától is megfosztani őket.

Bár számunkra sem kevésbé szívszorító a párhuzam, mégis sokan kimondják: ezekben az esetekben a magyar kormány úgy viselkedik, mintha a nyilas mozgalom egykori ostoba „bátorságát” most egy kommunista módon ostoba gyávasággal igyekeznék a világ színe előtt jóvátenni.

E „dramaturgia” szerint zajlottak (és zajlanak?) hír szerint mostanában a magyar-román „kultúrügyi” megbeszélések. Feltehetően ezeken nem csak kultúráról esik szó, de mégis ez az a terület, fogalomkör, amely kellő manőverezési lehetőséget ad a legtöbb témát illetően, s egyáltalán lehetőséget biztosít úgyszólván minden téma - lett légyen az kül- és belpolitikai, gazdasági, turisztikai - fölvetésére.

A két kormány közötti éleződő nézeteltérések már a múlt évben éreztették hatásukat az erdélyi magyar közéletben. A cenzúra megvadult, a kishatárléptől többektől visszavonták (néhol egész falvaktól), a vámosság viselkedése a magyar-román határátkelőhelyeken már-már felért és felér egy-egy atrocitással.

1982. január végén - február elején a külügyminiszter-helyettesi szinten Bukarestben zajló tárgyalások nyílt kenyértöréssel fenyegettek: a felek - a hírek szerint - minden vonatkozásban ellentétes álláspontot vallottak. A románok megpróbálták egy újabb Kádár-Ceaușescu találkozót kierőszakolni. A cél, amit e tekintetben követtek, meglehetősen talányos: feltehetően Ceaușescu jóindulatáról akartak ezzel tanúbizonyságot tenni, s az amúgy is

megtépázott presztízsét próbálták volna kissé szanálni a magyar lakosság előtt; ám legalább ilyen valószínű (lehet) az is, hogy Kádárt akarták a románok kompromittálni, eljátszatva vele újra az erdélyi magyarság elárulójának a szerepét - ugyanis a legtöbb itteni magyarban így értékelődött Kádár valamennyi eddigi erdélyi útja.

Az élesedő hangulatban a tárgyalásokon a magyarok kijelentették, hogy egy újabb csúcstalálkozóra addig nem kerülhet sor, amíg Románia a '77-es megállapodások megvalósításával, ill. betartásával alkalmas alapot nem teremt az újabb tárgyalásokhoz. A be nem váltott ígéretek közül az erdélyi magyarság számára a legfájóbb, hogy tisztavirág életűnek mutatkozott a határszéli városok nagyobb gazdasági egységeinek közvetlen árucseréje. És a kulturális és utazási szabadságot is tovább korlátozták. (Meg kell jegyezni, hogy ez utóbbi vonatkozásában ma már nem egyszerű korlátozásról, sokkal inkább drasztikus végintézkedésekről lehet csak beszélni. Nemrég szinte minden magyarországi sajtótermék behozatalát felfüggesztették, s ez nem egyszerű gazdasági kényszerintézkedés volt, hisz az újságokat, folyóiratokat éppúgy elkobozzák a vámvizsgálatoknál, mint ahogy postai küldeményként is. Ugyanakkor már vagy két esztendeje a legminimálisabb és jogszerűen megszabott valutakeretet sem biztosítják az utazni akaróknak, ezzel riasztva el őket a magyarországi utaktól.)

A külügyminiszter-helyettesi tárgyalások kísértő kudarca a románokat újra arra készítette, hogy régi túszipolitikájukkal taktikázzanak; vagyis, hogy a magyar hatóságok „makacsságát” az erdélyi magyarság elleni fokozódó represszióval próbálják megtörni. A két ország között felfüggesztettek minden kulturális kapcsolatot: színházak cseréjét, előadóművészek vendéglátását, hivatalos kiküldetéseket stb. Ezen túl a sajtó és a többi kommunikációs eszköz vagy szerv felelős emberei *február közepén* bizalmas utasítást kaptak, hogy a magyarországi vagy Magyarországgal kapcsolatos híreket vagy akár földrajzi neveket, a történelmiekről nem is beszélve - már kinyomtatni sem szabad. Újra indexre tették Illyés Gyulát, a kolozsvári magyar főkonzulátus fogadásain pedig megtiltották az itteni magyar értelmiségiek részvételét.

Február végén - egyedül az MTI - közölte, hogy valamiféle megállapodás mégis létrejött. Hogy ez mit tartalmazott, azt érdemben nem érintették (konkrétan csak a sepsiszentgyörgyi színház cserelátogatását hozták szóba).

Azóta pedig újra teljes a csend; hírek helyett csak az egyre rosszabbodó tények jeleznek számunkra egyet s mást. Mindenekelőtt azt, hogy a magyar kormány, a régi recept szerint, néhány látszatintézkedés kedvéért a valódi problémák fölött újra szemet hunyt. Továbbra is érvényben van a Magyarországgal kapcsolatos hírebargó -, s ez mindenekelőtt azért kínos, mert ha pl. egy erdélyi magyar folyóirat egy olyan tanulmányt akar leközzölni, amely lábjegyzetében (!) Budapesten megjelent könyvet idéz, akkor vagy kötelezik a szerzőt, hogy a lábjegyzetet elhagyja, vagy ellenséges anyagként leállítják az egész cikket.

A Magyarországra való utazás labirintusa továbbra is a régi csapdákat rejti az emberek számára, a folyóiratok, könyvek továbbra sem jöhetnek be - eltekintve a szabályerősítő és csak a manipuláció kedvéért tett kivételektől. Illyés továbbra is *persona non grata*...

Vagyis a dolgok csak a magyar kormány számára oldódtak meg. Annál is inkább szorongva gondol erre az erdélyi ember, mert „jól értesült körökből” kiszivárogtatták a hírt, miszerint küszöbön áll egy újabb Kádár-Ceaușescu találkozó.

(Ara-Kovács Attila)

PAUL GOMA

Téli napló 1977 (részlet)

Kedd, február 22.

11 óra: megérkezem Brebanhoz. Épp interjút adott a nyugat-német televízióknak. Azt mondta, hogy a stáb „főnöke” tudomást szerezve arról, hogy 11-re jönnöm kell, elhúzta a csíkot, amilyen gyorsan csak tehetette. (Később tudtam meg, hogy a németek miattam jöttek, de a szervek két ízben is megtiltották, hogy interjút készítsenek velem.)

11.30 : Megérkezünk a Központi Bizottsághoz. A gárdista szalutál Brebannak (minden könyvét olvasta). Kiállítja a belépőt anélkül, hogy kérné a személyi igazolványát. Tőlem természetesen elkéri. Rezzelés nélkül.

Háromnegyed tizenkettőig várunk sorunkra.

11.45 : Belépünk. Burtică : soványabb, kevésbé puffadt, mint a fényképeken. Jóindulatú, kissé merev mosoly. Eléjük jön. Kezet ráz, mindkét karját felénk nyújtja: egyiket kézfogásra, másikat vállveregetésre, épp, hogy meg nem ölelt. Inkább zsibbadt voltam, mint izgatott.

Mihelyt leülünk az íróasztal elé helyezett két székre, Burtică szótlánul, csak kézmozdulattal a tekintetével kérdezi: miért akarnak látni engem? A gesztus és a tekintet szavak nélkül is érthető volt. Íme az engedély tehát a kérdéseinkre.

Breban megköszönte a szívességét, hogy fogadott. Aztán megköszönte a szívességét, melyet könyve publikálásához nyújtott. Majd körülbelül ezeket a szavakat mondta bevezetőül: „Mint már említettem Önnek, Goma leghőbb vágya, hogy románul, Romániában közöljön.” Úgy éreztem, törbe csaltak.

Nem időrendben, inkább „témák” szerint csoportosítanám beszélgetésünket. Hiszen egy folytonos puhatolózás ment végbe. És valahányszor megállapodtam (illetve a véletlen folytán megállapodtunk) egy kérdéscsoportnál, Burtică sürgősen kitért. Módszere nem abban állt, hogy átváltott volna egy másik kérdésre. Hanem hallgatott. Az igazat megvallva, nem tudtam neki kérdéseket feltenni. Csak válaszoltam időnként az ő kérdéseire. Ő nem adott válaszokat. Emlékszem például, hogy egy adott pillanatban megrótt, hogy nem követtem el mindent a közlés érdekében. Ez az állítás csodálkozásra késztet, mondtam én, mert mindent, ami rajtam múlt, megtettem (felsoroltam neki az utóbbi nyolc év eseményeit), és hogy két évvel ezelőtt behívtak az ő irodájába (anélkül, hogy kértem volna). És hogy ott két egyén, Nedelea és

George Potra az Alkotmány tételeivel „feleselve” csúfolódtak velem. Ismétlem, nem tettem fel a kérdést: „miért?”, de nyilvánvaló volt, hogy választ várok. Burtică hallgatott. És nem tért vissza a témára. Egy adott pillanatban azt mondta, hogy ami a Kohouthoz írt levelemet illeti, a Pártnak nincs semmi kifogása ellene. Az, hogy én szolidarizálok a csehekkel, nincs ellentétben az RKP álláspontjával, mert az RKP továbbra is szolidáris a csehekkel. Akkor félbeszakítottam: „Milyen csehekkel, és mikor?” Nem válaszolt. Azt mondta: „Nekünk mindig fenntartásaink voltak a szovjetekkel szemben.” Akkor én: „Ezt én sehol sem olvastam a mi lapjainkban...” Másra tért át; azt mondta, hogy az az állításom, miszerint Romániát a románok foglalták el, túlzó és becsmérő. Én körülbelül azt válaszoltam, hogy a szovjet megszállás idején az emberek azzal vigasztalódtak, hogy a bajok kívülről jönnek. De az idegenek elmentek, s nekünk továbbra is rosszul megy. Burtică szerint állításom hamis, mert Romániában az emberek kétségtelenül jobban élnek, mint harminc vagy negyven évvel ezelőtt, hűtőszekrényük, televíziójuk, bútoruk, szőnyegük van... És motorbiciklijük és személygépkocsijuk, tettem hozzá én, majd azt mondtam, hogy az ilyen fajta „statisztikák” semmit sem mondanak, és hogy nem lehet ilyen összehasonlításokat tenni. Mert nem csak a románok élnek jobban, mint 30 évvel ezelőtt. Mert 30 év óta az egész világon jobban élnek. Ami a hűtőszekrényeket illeti, hát igen, például a paraszt ma nem földet vagy barmot vásárol, hanem televíziót vagy épp személygépkocsit; de a pusztán tény, hogy valakinek autója van, nem jelent szükségképpen jólétet is. Ezen a ponton Burtică félbeszakított, mondván, hogy Románia drámai helyzetben van: ha nem iparosodik rohamosan, tíz éven belül teljes mértékben a szovjetektől, amerikaiaktól, németektől fog függni; az iparosítás égető szükségesség, s ennek megvalósítása sorsszerű áldozatokat követel az egyéni érdekek kárára... Én elfogadom Románia iparosítását, de az legyen ésszerű, számoljon a nyersanyagkészlettel és Románia sajátosságaival: például az élelmiszeripart, a vegyipart illetően. Tovább nem feszegette a kérdést, és más tárgyra tért át.

Breban a könyvemre terelte a beszélgetést. Burtică azt mondta, hogy ami engem illet - de különben nemcsak engem - kettős tévedés áldozata vagyok, és ő megpróbálja helyrehozni azt, amit mások elrontottak (a párt volt kulturális megbízottja, Dumitru Popescu kertjébe dobott kő lett volna ez?). Lévén, hogy ő nem író, hanem elektronikában szakosodott mérnök, akire a párt rábízta az ideológiai szektor felelősségét, nem illetékes irodalmi ügyekben. Ő nem ígérhet semmit a könyvemmel kapcsolatban. Ha szeretném megmutatni neki, ő elolvassa, és ha közölhetőnek találja, közölni fogják. Akkor Breban és én is közbeszóltunk: nem szégyen, hogy egy kormány alelnöke foglalkozzék olyan ügyekkel, amelyeket egyszerű tisztviselőkre kellene bízni? Burtică így válaszolt: „Egy ember sorsa (élete?) megéri, hogy egy órát rááldozunk.” Breban még elmondta, hogy viselkedtek velem a „tisztviselők”: Nicolescu, Gafiță (mintha Gafiță lett volna a felelős!). Egy adott pillanatban újból közbeszóltam azért, hogy megmondjam, a tisztviselők, még a legmagasabb beosztásban is, mint Ghișe, Nicolescu vagy épp D. Popescu, nem úgy cselekedtek volna, ahogy cselekedtek, ha erre nem kaptak volna fentről utasítást. Még hozzátettem: „Az utasításokat ebből az épületből adják.” Burtică nem válaszolt. Breban újra támadta a közvetítőket, és megkérdezte Burticát, hogy nem lehetne-e kiiktatni ezeket a „láncszemeket”, hogy az íróknak direkt kapcsolatuk legyen a pártvezetéssel, mint 1968-ban...

Breban hozta szóba a Balzac-fordítást is. Még be se fejezte a mondatot, Burtică megnyomott egy gombot: „Dobrescu elvtárs, említettem önnek tegnap Paul Goma feleségének a fordítását. Azonnal küldjék nyomdába!” Úgy tűnt, hogy a fent említett Dobrescu közölni akarta, a fordítás még el kell jusson valahova (nyilvánvalóan a cenzúrához), de Burtică elébe vágott: „Ne juttassák el sehova, azonnal küldjék nyomdába!” Ezzel letette a kagylót. Breban felállt és tapsolt. Én: „Megköszönök önnek valamit, amiért nem járna köszönet.” Burtică nem

értette. Breban megmagyarázta (lefordította) neki, hogy mit akartam mondani: ezt az ügyet elrendezhették volna mások is két évvel előbb, kevésbé magas szinten...

Már nem tudom, hogy kerültek terítékre a Szekuritáté ellenem foganatosított intézkedései. Burtică: „Ceaușescu elvtárs külön utasítást adott ki, hogy semmilyen intézkedés se történjék.” Beszéltem neki a kapum előtti rendőrkordonról, a megszakított telefonbeszélgetésekről, a fenyegetésekről. A fenyegetésekkel kapcsolatban megjegyezte: „Én személyesen ismerek embereket, akik felháborodtak az ön nyilatkozatán. Természetes, hogy rosszállásuknak egyesek hangot is adnak.” Azt válaszoltam, hogy a „háborgó egyének” nem tudhatják, hogy a feleségem zsidó, s hogy van egy gyermekem. Erre nem reagált. Azt mondta, hogy tegnap vagy tegnapelőtt (?) este egy írócsoport volt nála, akik hevesen tiltakoztak ellenem (nem kérdeztem a nevüket). Hozzátette, hogy a rendőri megfigyelés és a félbeszakított telefonbeszélgetések... hallucinációk, vele is megtörtént, míg diplomata volt, hogy azt hitte, követik stb. Breban közbevetette, hogy tényleg kikapcsolják a vonalamat. És hogy saját szemével látta a rendőrkordont a kapumnál. Megemlítettem, hogy hármat a nyilatkozat aláírói közül minden bizonnal letartóztattak, ugyanis három napja nem jelentkeztek, annak ellenére, hogy abban egyeztünk meg, hogy felhívnak. Burtică megnyomott egy gombot (egy másikat): „Stănescu elvtárs, indítottak eljárást azok ellen, akik.. érti, mit akarok mondani?” Nyilvánvalóan nem. Nem, azután sem, hogy felsoroltam a nevüket: Ștefănescu, Fehér, Bedivan. Nem, őket nem tartóztatták le. Ezekkel a szavakkal köszöntem meg: „Köszönöm, hogy kiszabadulhattak.” Nem értett, vagy úgy tett, mintha nem értene. (Akárhogy is történt, aznap este hat óra körül mindhárman felhívtak Konstancáról, Nagyváradról, illetve Bukarestből.)

Végül Burtică a riportokról beszélt. Breban javasolta, hogy én írjam meg őket. Burtică megkérdezte: meg akarom-e írni? Igen, válaszoltam, bár riasztó emlékeket őrzök ilyen vonatkozásban: Ghișe betiltotta az 1970-es évtizedről készült riportjaimat azzal az ürüggyel, hogy túl sötétek... Mást nem mondott. Az ajtóig kísért, s újból mindkét kezét felénk nyújtotta.

Míg öltözködtünk az előszobában, ő is kijött. A tizenéves fia várta. (Mikor otthon elmeséltem Anának, a feleségemnek, szememre hányta, miért nem kérdeztem meg Burticát, mit érzett volna, ha valaki azzal fenyegetné telefonon, hogy darabokra vagdálja a fiát - eh, ezek az asszonyok...)

A beszélgetés másfél órát tartott. Fáradtságtól összetörten, kiszáradt ajkakkal jöttem ki. A 'Cina' vendéglő előtt taxiba ültem. Addig Breban arról beszélt, hogy milyen nagyszerűek voltunk mindketten, hogy Burtică másfél órán át magánál tartott. (...)

15.30 körül Heidi Dumreicher, telefoninterjú a *Spiegel*nek.

15.45 Csengetnek. Ajtót nyitok. Ötven körüli kövérkés nő, műszáلكöpenyben. S egy szemüveges kamasz. Ő: „Untel úrhoz van szerencsém?” Én: „Nem, asszonyom. Ha úgy gondolja, tanulmányozza a lakók névlistáját.” Vissza akartam csukni az ajtót, de finoman megakadályozott. „Szóval nem ön az?” „Nem, nem vagyok Untel.” Azt mondta: „Tudom, de nem őt, hanem Önt akartam látni.” „Fáradjanak be.” „Féltem a fiamat” - mondta ő. És a fiú: „Tartja még magát?” Megvontam a vállam. Azt hiszem, azt kellett volna felelnem, hogy nincs más választásom. Elmentek.

16.00 Dessa Trevisan (A *Times* munkatársa - ford.)

17.00 Temesvári telefonhívás. Illuminált ismeretlen, aki Paulnak szólított, és érdeklődött, hogy nincs-e szükségem valamire: élelemre, pénzre... Szétkapcsoltak.

18.00 A BBC közli, hogy 14 bolgár támogatja a Charta 77-et. Dessa bejelenti, hogy Burticã magához rendelt, Breban közvetítésével.

18.40 Therezita: „Hogy van?” - Nincs időm válaszolni, szétkapcsolnak.

19.10 Az első támadást szétkapcsolják: „Halló, Goma? Menj az...”

19.12 Egy másik: „Elmegyek, és kitekerem a nyakadat!”

19.14 Egy harmadik: „Kicsinálom a te jó asszonyodat meg a kutyádat!”

19.15 Egy negyedik, ötödik, hatodik. Hetedik: „Nyomorult, szerencsétlen kitarzott! Adok egy jó tanácsot: Gúnyt üzöl magadból. Ők ott kikészítenek.” Egy nyolcadik, kilencedik, tizedik, tizenegyedik: „Hallgass rám, Paul, kollégák voltunk... Ige figyelj, nem veszed észre, hogy a Szabad Európa csúfot üz belőled?! Hagynak, hogy belebukj!”

(Gyanúm: ez a telefon-lehallgató szolgálattól volt, másképp hogyan tudhatott volna ilyen hamar „Gommé”-ről, a „kutyádról”, és hogy a Szabad Európa hagyni fog, hogy belebukjak?)

21.51 „Román aktualitások” - a Szabad Európa Rádióban kilencperces betét. A zsarú, aki „Gomme”-nak nevezett, tudta tehát, miről beszél. Kétségtelen, elhullattak egy cetlit. Különb minden adás valódi improvizáció, fehér cérnával fércelve. Beszélnek jelentéktelenségekről, csak „arról” nem. Egy csomó dolgot tanulhattam a kínai disznóhízalásról, Moghoşoaiáról...

22.10 Bedivan felhív Konstancáról. Megígéri, hogy másnap fölkeres.

(Franciából fordította Molnár János.)

Folyamatosan jelennek meg Budapesten szamizdat testvérlapjaink. A BESZÉLŐ 2-es száma, a KISÚGÓ 1-es száma, a KELET-EURÓPAI FIGYELŐ 6. száma nemrég látott napvilágot.

Az érdeklődők, amennyiben útlevelhez jutnak, keressék fel a SZAMIZDAT BUTIKot (Rajk László, Bp. V. ker. Galamb u. 3. III. 5. - nyitva 20-22 óra között). Itt megrendelhető, vásárolható, olvasható az említett folyóiratokon túl a

magyar és kelet-európai szamizdatiroda-
lom jó néhány publikációja.